

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**Tematika žen v dramatické a povídkové
tvorbě Fráni Šrámka do roku 1915**

The theme of women in dramatic and short-story works of Fráňa Šrámek until
1915

Bakalářská diplomová práce

Barbora Lahučká, DiS.

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 24. 4. 2024

Podpis:

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D., za trpělivé vedení této práce, odbornou pomoc a podnětné připomínky. Dále pak děkuji Vědecké knihovně v Olomouci a Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje za pomoc při hledání archivních novinových článků.

Obsah

1. Úvod	5
2. Charakteristika tvorby Fráni Šrámka	6
2.1 První inspirace	6
2.2 Anarchismus, antimilitarismus	7
2.3 Vliv cizojazyčné literatury.....	10
2.4 Impresionismus, vitalismus	11
3. Šrámkova povídková tvorba do roku 1915	14
4. Šrámkova dramatická tvorba do roku 1915	19
5. Tematizace ženy v tvorbě Fráni Šrámka	25
5.1 Mladá žena.....	28
5.2 Starší žena.....	33
5.3 Ženská deziluze	38
5.4 Žena v manželství.....	40
6. Závěr.....	46
Anotace.....	47
Resumé	48
Použitá literatura	49

1. Úvod

Tato bakalářská práce si klade za cíl analyzovat tematiku ženských hrdinek v dramatické tvorbě a v povídkách Fráni Šrámka v období od počátku století do roku 1915. V tomto roce bylo dopsáno jeho drama *Léto*, jehož geneze byla přerušena mobilizací, a můžeme na něj pohlížet jako na milník v autorově tvorbě a jako na jeho poslední předválečné dílo. Ačkoli jsou ženské hrdinky středem Šrámkova díla, nebylo dosud toto téma komplexněji zpracováno. Pro analýzu jsme si zvolili dramata a povídky pro jejich podobný rozsah a analogie v jednoduchosti děje.

První kapitola se zabývá charakteristikou celé Šrámkovy tvorby. Snažíme se v ní vystihnout základní charakteristické rysy, které Šrámkovo dílo vykazuje, a směry, které v průběhu let měly na toto dílo vliv. Pozornost je tedy postupně věnována prvotním Šrámkovým inspiracím raného tvůrčího období, vlivu anarchistického hnutí na jeho tvorbu a projevům antimilitarismu. Následně je pojednáno o tvůrčích podnětech, které Šrámek čerpal ze zahraniční literatury a v poslední řadě jsou jmenovány vitalismus a impresionismus jako směry ovlivňující Šrámkova vyobrazení atmosféry a charakteru postav.

V druhé kapitole je podrobněji rozebrána povídková tvorba analyzovaného období. Věnujeme se důkladněji Šrámkovu lyrismu, opakujícím se motivům a postavám. Ve třetí kapitole se zaměříme na dramatickou tvorbu analyzovaného období, zejména na Šrámkův přínos českému dramatu. V obou kapitolách je brán zřetel také na soudobou kritiku.

V poslední a ústřední kapitole se pokoušíme o analýzu zobrazení žen ve Šrámkově povídkové a dramatické tvorbě. Jelikož je Šrámek známý jako člen anarchistického hnutí, pokusíme se zjistit, jak se jeho postoje odrazily při konstrukci ženských postav. Na základě opakujících se typů ženských postav vyskytujících se v raných povídkách a dramatech se pokusíme vymezit několik kategorií pro lepší orientaci. V rámci těchto kategorií pak nastíníme situace, ve kterých se ženy ocitají, generační rozdíly a tematizaci ženské sexuality.

Analýza bude prováděna na dramatech *Červen*, *Dvě království*, *Pravda* a *Léto*, které byly vydány ve výběrech *Červen a jiná dramata* a *Když léto přihrává*. Z důvodu rozdrobenosti rané Šrámkovy prózy do řady menších knih bude čerpáno z uceleného výboru *Prvních jedenadvacet*. Vedle toho jsme se zaměřili na některé prózy z povídkových knih *Patrouilly* a *Osika*, jež nebyly do výboru zařazeny. Budeme se snažit přihlídnout také k povídkám, které nebyly vydány knižně. Životopisné údaje Fráni Šrámka čerpáme převážně z obsáhlých a dosud nepřekonaných monografií Františka Buriánka, opíráme se také o literárněhistorické příručky a odborné studie.

2. Charakteristika tvorby Fráni Šrámka

2.1 První inspirace

Literární začátky Fráni Šrámka klademe na přelom 19. a 20. století. Jeho ranou tvorbu ovlivnila hlavně společenská a kulturní situace v době jeho dospívání a současně i prostředí jižních Čech, kde toto období prožíval. Tato oblast, stejně jako jeho rodné město Sobotka, se ovšem odráží i v jeho pozdější tvorbě. Fráňa Šrámek je specifickým spisovatelem už proto, že svůj talent rozvinul ve všech oblastech literatury, tedy v poezii, próze i dramatu. Řadí se do generace devadesátých let, která začíná publikovat právě začátkem nového století. V dějinách českých zemí se tak pohybujeme v období, kdy je boj o český jazyk a kulturu stále aktuální. Česká literatura v devadesátých letech 19. století se přes první výboje moderny vyznačuje silným nacionalismem, neboť ani po několika vlnách obrozeneckého vlivu nedochází k získání pocitu svébytnosti, Češi nemůžou používat český jazyk v plném rozsahu společenské komunikace a politicky stále spadají pod mnohonárodnostní podunajskou monarchii. Využití jazyka v literatuře se tak vyznačuje značnou vynalézavostí, která se promítá i do celé šíře tvorby Fráni Šrámka: „K ní v nemalé míře přispíval [...] zájem o mluvu národa včetně nářečí i snažení tlumočit vnitřní svět subjektu i subjektivní optiku, jež se právě zásluhou generace let devadesátých dostalo na pořad dne. Tak si lyrika objevila volný verš, v epice se běžnými staly různé typy prostupnosti mezi řečí vypravěče a řeči postav, drama si našlo nový typ dialogu plný zámlk a nápovědí a nové stylizace režijních poznámek...“¹

Jakožto jeden z nastupujících generace Šrámek čerpal nejprve z děl generací předchozích. Jako jeho úplně prvotní zdroj inspirace v době studia na gymnáziu odborná literatura uvádí Jaroslava Vrchlického. Vrchlického pozdní lyrika, která se vyznačuje symbolismem a také impresionistickým pojetím krajiny, ovlivňovala celou Šrámkovu generaci, na rozdíl od generace Svatopluka Machara, která se vůči generaci Vrchlického vymezovala a kritizovala ji. Tato inspirace se neprojevuje pouze v Šrámkově rané poezii, s impresionismem se u něj setkáváme i v pozdější próze a dramatech. Spisovatelovu blízkost k Vrchlickému můžeme hledat ve smyslovosti, erotickém ladění, sklonu k životní harmonii, až k pohanské jednotě člověka a přírody a také v nekonečném obdivu k síle života.²

Arne Novák ve svých *Přehledných dějinách literatury české* uvádí Šrámka nejen ve spojitosti s Vrchlickým, ale vnímá na jeho tvorbě také vliv Jana Nerudy: „...jak se nerudovské

¹ HRABÁKOVÁ, Jaroslava – JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Úvodem*. In *Česká literatura na předělu století*, Jinočany: H+H, 2001, s. 5.

² BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976, s. 7.

tóny ozývají vždy, kdykoliv se básníci snaží vyjádřití nejúspornější formou citový vznět v přírodním rámci neb písňovou sloku zpestřiti rozmarným tónem veršovaného feuilletonu.“³

Další inspiraci Šrámek hledal u symbolisticko-dekadentních autorů shromažďujících se kolem časopisu *Moderní revue*. Ačkoli se tedy v dějinách literatury často setkáváme s kritikou nastupující generace vůči generaci starší, u Šrámka k tomu nedošlo, naopak byl dekadencí fascinován. Dekadence se vyznačovala zobrazováním fantazie, která opovrhne banálním objektivním světem, libovala si v aristokratičnosti a v pesimistickém pohledu na život, v útlumu a letargii, ale také v mystice. V rukopisných sbírkách, které autor kromě jedné pravděpodobně zničil, bychom tak marně hledali dnes známého lyrického básníka, v jehož tvorbě se oslavuje život, mládí a láska. Tento pohled na život však může velice dobře odrážet pocity nepochopení u dospívajícího muže, kterým Šrámek tou dobou byl. V dekadentním důrazu na vybroušenost jazyka se už zde formoval Šrámkův cit pro jazyk a vyjadřovací schopnosti, kterých si lze povšimnout v pozdější tvorbě. Jediná básnická sbírka z tohoto tvůrčího období byla nalezena až v roce 1964, tedy dlouho po autorově smrti, a vydána pod názvem *Rozbolestněný ženami*. Tehdejší kritika neshledala ve sbírce předzvěst autorova talentu a jeho literární cesty, ale viděla v ní pouze neosobité a nepřirozené odvozeniny. Stejně tak František Buriánek o verších této sbírky napsal: „Ještě zcela nešrámkovská je literárně odvozená složitost, stylizovanost a křiklavá expresivnost prvních veršů sbírky. [...] Už jazyk nese zřetelné stopy dekadentních vzorů, samozřejmě však i obsah, vyjadřující životní pocity dospívajícího jinocha, který se už stylizuje do mužných postojů, vyznačující už pohrdavou převahu a výsměšnou ironii.“⁴

2.2 Anarchismus, antimilitarismus

Do publicistiky vstupuje Šrámek ve znamení velkého protestu, svoje články ale nejprve nepublikuje pod svým jménem. Josef Knap jeho příspěvky do budějovické *Stráže lidu* popisuje takto: „Někdy vyplnil dobrou část listu svými buřičskými články, politickými lokálkami, místním zpravodajstvím, a když přes to ještě vybylo místo, i básničkami, pseudonymně i pod šiframi. Proti cenzuře, proti Vídni, proti ohebným politikům, proti klerikalismu.“⁵ Právě tento protest a odpor k soudobé společnosti ho čím dál víc přitahoval k anarchistickému hnutí a k okruhu kolem spisovatele Stanislava Kostky Neumanna. První

³ NOVÁK, Arne – NOVÁK J. V. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*, Brno: Atlantis, 1995, s. 526.

⁴ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 14.

⁵ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 3.

krok k uveřejnění Šrámkových textů v časopisu *Nový kult*, a tedy k vzniku Fráni Šrámka jakožto spisovatele a také jakožto představitele později nazývané buřičské generace, však musel učinit jeho přítel Karel Strnad. Ten v roce 1901 poslal do Neumannovy redakce báseň *Kralovrah* a prózu *Ironické vypravování o někom, kdo umíral*⁶ (tato próza byla později otištěna i v povídkové knize *Sedmibolestní*).

V prostředí Neumannovy olšanské vily na Žižkově, která po nějaký čas byla Šrámkovi nejen tvůrčím prostředím, ale i domovem, se stal součástí bohémské generace tvořené Karlem Tomanem, Rudolfem Těsnohlídkem, Františkem Gellnerem nebo Jiřím Mahenem, tedy literární generace, jejíž členy spojoval přibližně stejný věk, sociální prostředí, bohémský styl života a kladný vztah k anarchistickému hnutí. Tato skupina se postupně oprostila od dekadence a symbolismu, kterými byla v počátcích okouzlena a inspirována a našla si nový styl. Jak uvádí Jiří Holý v příručce *Česká literatura od počátků k dnešku*: „Mizí umné a fantaskní kulisy, nastává obrat k současnosti v její ‚obyčejné‘ podobě. Tématem básně bývá konkrétní prožitek, který je bezprostředně citově vyjádřen.“⁷ Fráňa Šrámek tak začal tvořit lidové popěvky, využíval hovorového jazyka, nebránil se ani vulgarismům a svou pozornost obrátil více na aktuální život ve společnosti, zvláště pak na nesmyslnost války. V prvních povídkách si vytvořil osobitý styl vyjádření citových tragédií, které mají původ ve společenských podmínkách: „Osvojil si zvláštní druh ironie, jíž se bránil proti sentimentálnosti a zároveň i zvláštní prostředky k intenzivnímu vyjádření citovosti a opravdovosti, jimiž dával realitě zcela nový smysl.“⁸

Své příspěvky plné emocí a radikálních anarchistických hesel Šrámek uveřejňoval například v týdeníku *Omladina*, v *Obzorech*, *Rudých květech* nebo v čtrnáctideníku *Práce*, jehož redakci později vedl. Buriánek ho označil za básníka boje a nenávisti⁹, Knap zase za agitátora mládeže¹⁰. Anarchisté bojovali za absolutní svobodu jedince a volný rozvoj individua, cílem revoluce mělo být rozbití měšťanské společnosti a odstranění celého státu, rodinu považovali anarchisté za největší sociální zlo a hlásali volnou lásku.¹¹ S propagací volné lásky souvisí také ženská otázka a snaha o ženskou rovnoprávnost v literatuře a anarchismu, které se budeme věnovat později.

⁶ BURIÁNEK František. *Národní umělec Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1960, s. 23.

⁷ LEHÁR, Jiří – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, s. r. o., 2020, s. 460.

⁸ VODIČKA, Felix. *Literatura počátku 20. století*. In *Česká literatura na přelomu století*, Jinočany: H+H, 2001, s. 141.

⁹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 19.

¹⁰ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 4.

¹¹ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1983, s. 15.

Šrámkův vztah k mládí, včetně jeho již zmíněné agitace, značně souvisela s antimilitaristickými postoji anarchistů vymezujících se vůči jakýmkoli autoritám. Šrámek absolvoval dvouletý vojenský výcvik, z něhož ve svých básních a člancích čerpal. V jeho antimilitaristických verších se projevuje smysl pro ironii, se kterým se vysmíval slepé loajalitě vojáků a pokřivenému pojmu boje za vlast, tedy boje a ohrožení života za cizí zájmy. Buriánek k tomu poznamenává: „Šrámek vytvořil především symbol českého vojáka, kterého oblékli do rakouské modré uniformy rezervisty, aby sloužil nenáviděnému a posmívanému císaři a rakouskému imperialistickému státu, který však v této uniformě zůstává rebellem, rudým anarchistou...“¹² Antimilitarismus se u Šrámkův projevuje ve všech formách jeho projevu – v publicistice, próze i poezii, do dramatu vstupuje až po Šrámkově účasti v první světové válce, konkrétně v satirickém dramatu *Hagenbek*.

Jeho výstupy proti povinnému vojenskému výcviku, které publikoval v *Práci*, ho přivedly do střetu s policejním aparátem, po němž byl v roce 1905 na několik týdnů vězněn. Fakt, že byl Šrámek vůdčí osobností a hrdinou antimilitarismu, dokládá článek S. K. Neumanna v *Anarchistické revui* reagující právě na toto zatčení: „Fráňa Šrámek ukázal, čím má býti spisovatel svému lidu, zejména český spisovatel svému malému národu. Ukázal to tak prostě, ale mužně, tak bez patosu, ale poctivě. [...] A my potřebujeme jen jednoho Šrámkův – jako člověka především – v každém městě a v každé dědině a pes zakousne sama sebe.“¹³ Právě během roku 1905 se Šrámkův projev proti militarismu měnil až do revolučního boje. Publikoval řadu článků, kde současně s kritikou vojenské poslušnosti burcoval čtenáře k revoluční aktivitě.

Anarchistické hnutí se po revolučním roce 1905 začalo postupně v důsledku sporů rozpadat. František Buriánek připisuje anarchistické deziluzi Šrámkovo zharmonizování literatury, kdy se stejně jako například S. K. Neumann nebo K. Toman vzdálil společenské vřavě a uchýlil se do samoty a rozjímání v přírodě. Tato harmonizace se plně projevila ve Šrámkově básnické sbírce *Splav*.¹⁴ Felix Vodička Šrámkův anarchismus charakterizuje jako konflikt: „Od začátku je v jeho anarchismu jistý rozpor. Tento původně organizovaný příslušník anarchistického hnutí se stáhl nakonec do jakéhosi osamění, tento člověk, který si

¹² BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976, s. 36.

¹³ NEUMANN, S. K., *Český spisovatel*. [online] *Anarchistická revue* 1, 1905, č. 3, s. 65. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:45e65140-ae1d-11ed-826c-005056827e52?page=uuid:b62f7370-b569-11ed-9218-5ef3fcd9a7> [3. 2. 2024]

¹⁴ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976, s. 97.

uchoval nekompromisní vztah ke společnosti, nebojuje přímo. Zmíněný rozpor se projevoval v celém díle.“¹⁵

2.3 Vliv cizojazyčné literatury

Pro celou Šrámkovu generaci bylo typické čerpání inspirace u zahraničních autorů a filozofů. Na sklonku 19. století došlo k velkým technickým pokrokům, což vedlo ke konzumnímu životnímu stylu, zvýšení tempa a také ke ztrátě určitých dosavadních tradičních hodnot. Moderní umění tento způsob života kritizovalo, prosazovalo větší svobodu jedince a hledalo příčiny svého jednání ve filozofii: „Filozofické zdůvodnění svých snah nalézalo v dílech myslitelů romantického, iracionalistického a existencialistického zaměření (Arthur Schopenhauer, Sören Kierkegaard, Fridrich Nietzsche, Wilhelm Dilthey), poukazujících na diskontinuitu světa, nevypočitatelné síly života i na úlohu velkých osobností v dějinách.“¹⁶

U Fráni Šrámka můžeme najít jak vliv zahraniční literatury, tak přímé odkazy na autory či jejich díla. Zmínku o Arthuru Schopenhauerovi najdeme například v Šrámkově dramatu *Pravda*, kde jsou knihy filozofie pro propuštěného vězně Havlena důležitější než jeho vlastní žena. Ve stejném dramatu najdeme odkaz na divadelní hru *Nora* od norského dramatika Henryka Ibsena, v dramatu *Červen* zase zmínku o románu *Anna Karenina* od Lva Nikolajeviče Tolstého nebo o románu *Pan* od Knuta Hamsuna.

Fráňa Šrámek měl vřelý vztah k severské literatuře, projevoval ho například v literárních posudcích, které psal pro noviny *Stráž lidu*. Upoutal ho zejména norský spisovatel Knut Hamsun svými typy silných jedinců schopných se oddělit od měšťácké společnosti a žít v hrdém osamocení a v důvěrném smyslovém sblížení s přírodou.¹⁷ Vřelý vztah měl také k ruským románům, hlavně k dílu Fjodora Michajloviče Dostojevského. Ve *Stráži lidu* publikoval výklad k překladu románu *Zločin a trest*, ve kterém se snažil prosadit i své revoluční zájmy: „Dostojevský řešil problém svého hrdiny jako problém mravní. Šrámek jej chápe jako problém sociální a sugeruje čtenáři odvahu k revolučnímu činu.“¹⁸

V ruských románech a dramatech Šrámek narážel na nové typy situací a postav, které pak využíval ve své vlastní tvorbě. Setkával se tak s typy „zbytečných lidí“, s konflikty dětí a otců (Turgeněv), s typy vykořeněných, ztroskotaných jedinců (Čechov), vzpurných bosáků

¹⁵ VODIČKA, Felix. *Literatura počátku 20. století*. In *Česká literatura na předělu století*, Jinočany: H+H, 2001, s. 140.

¹⁶ ČORNEJ, Petr. *Historický horizont 1890–1896*. In *Česká literatura na předělu století*, Jinočany: H+H, 2001, s. 19.

¹⁷ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976, s. 16.

¹⁸ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 21.

(Gorkij), které se pak propisovaly do postav v jeho dílech.¹⁹ V jeho první novele *Sláva života* se tak můžeme setkat se dvěma od společnosti odtrženými a ztroskotanými tuláky, v románu *Stříbrný vítr* jsou pak tematizovány problematické rodinné vztahy. V recenzi téhož románu si literární kritik Jindřich Vodák všiml nápadného ruského vlivu na spisovatele: „Něha. Román p. Šrámkův, jako jeho dřívější povídky, naučil se jí hlavně z ruské literatury, třebaže Turgeněvův Bazarov jest u Jana Ratkina žvanilem a Kreutzerova sonáta blázincem. Snad ani ještě jsme neměli ve slohu tak zřetelných ohlasů ruské četby jako u p. Šrámka. Napodobí zejména důvěrné ruské vnitřní samomluvy a rozklady svědomí.“²⁰

Arne Novák se zase věnoval vlivu ruského dramatu na naturalistický impresionismus a psychologizující drobnomalbu realistického dušezpytného nebo mravoličného dramatu, které podle něj zásadně ovlivnilo Šrámkovu dramatikou: „...nikdo do té míry nepřimkl k vzoru A. P. Čechova jako český dramatik vítězného pudu a mladistvé přírody, který pak na obrátku upadl do shovívavého kultu šosácké selanky a vystydlé moudrosti.“²¹

2.4 Impresionismus, vitalismus

První světová válka zásadně zasáhla do života spisovatele a samozřejmě se odrazila i v jeho tvorbě. Fráňa Šrámek se osobně účastnil bojů na jižní a východní frontě, o to více se prohlubovaly jeho protiválečné názory o nesmyslnosti války. Jednou z odpovědí na tuto životní zkušenost byla kniha *Žasnoucí voják*, která v řadě povídek podává detailní svědectví z války a jejího vlivu na manželské a milenecké vztahy, a podobně i některá dramata. Podle Buriánka: „Tento tematický pohyb od děsivého chaosu samotné války k tragice nenápadných lidských osudů, který můžeme sledovat v *Žasnoucím vojáku*, můžeme v jisté době najít ve Šrámkových dramatech *Hagenbek*, *Zvony* a *Soud*.“²² Druhou Šrámkovou reakcí bylo kladení důrazu na smyslový prožitek a tělesnost života.

Hrůzy válečného období a ztráta dosud uznávaných ideálů a hodnot vedla spisovatele k zaměření se na bezprostřední vnímání života a jeho radostí. „Život sám o sobě, již pouhá existence smyslů stává se pro ně jistotou nejskutečnější, všechny jeho projevy, i ta nejprostší životní fakta jsou jim zdrojem radostných zážitků, které básníci tlumočí slovy právě tak

¹⁹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976, s. 15.

²⁰ VODÁK, Jindřich. *Umění, věda a osvěta. Opět román mládí*. [online] *Čas* 24, 1910, č. 105, 17. 4., s. 3. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:20a514b0-7dd0-11e9-85ec-005056825209?page=uuid:2575ef80-7e45-11e9-828e-5ef3fc9bb22f> [4. 2. 2024]

²¹ NOVÁK, Arne – NOVÁK, J. V. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*, Brno: Atlantis, 1995, s. 970.

²² BURIÁNEK František. *Národní umělec Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1960, s. 89.

prostými.“²³ V próze a poezii těsně po první světové válce tak vzniká nový směr pojmenovaný vitalismus, který se úzce prolíná s impresionismem. Fráňa Šrámek byl na oslavu života orientován od samého začátku, ale prožitek války v něm tuto tendenci posílil. Za vitalistický je považován jeho román *Tělo*, který zobrazuje smyslové okouzlení mladé ženy, milostný vztah založený na tělesnosti a vyznívá jako ženský protest proti válce.²⁴

Šrámkovi se připisuje vliv na rozvoj impresionistické prózy a dramatu. Základem impresionismu je preferování smyslových vjemů a prožitků před intelektuálním přístupem ke skutečnosti. Hlavním námětem se stává krajina ve své světelné proměnlivosti, dokonce i statickým předmětům se dostává stylizace, aby zdůrazňovaly prchavý okamžik zobrazení tohoto předmětu.²⁵

Jak už jsme naznačili, impresionismus ovlivňoval Šrámka od samého počátku. Inspiraci hledal v přírodě stejně jako jiní impresionističtí autoři (např. Antonín Sova, Vilém Mrštík) a snažil se zachytit její náladu. Na rozdíl od nich však do přírody promítal i jisté prvky ze společenského napětí. Vkládal do ní postavy, jejichž citový život pak pomocí metafor a lyrických popisů do této přírody zrcadlil. Felix Vodička k tomu poznamenává: „Od počátku se však u něho uplatňuje snaha nejen těžit ze souběžnosti přírodního a vnitřního lidského dění, ale zároveň vložit do vnějších skutečností smysl, který pomáhá naznačit celou škálu pocitů takřka nevyslovitelných.“²⁶

Jednání postav ve Šrámkových prózách a dramatech je tedy vždy pevně svázáno s přírodní scenerií, která je obklopuje, nebo ročním obdobím. Sice za ně tyto jevy nerozhodují, ale ztělesňují něco, co sehrává v příběhu podstatnou roli a ovlivňuje chování a myšlení postav. Náznak dominance těchto sil je zřejmý už z názvů jeho děl – např. *Červen*, *Léto*, *Stříbrný vítr*, *Měsíc nad řekou*. Tyto přírodní metafory nejčastěji odkazují k dětskému nebo mladistvému způsobu žití, k mládí, které ještě nesvázaly konvence dospělého měšťanského života. Felix Vodička definuje Šrámkův tvůrčí vztah k přírodě takto: „Umisťuje svou citovost do přírody, ale zároveň je nesen silou, která z přírody a jejího dění vyzařuje. Nakonec jde tak daleko, že mizí hranice mezi člověkem a vnějším světem. Vše vlastně ovládá

²³ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1983, s. 328.

²⁴ GALÍK, Josef a kol. *Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994, s. 184.

²⁵ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1983, s. 99.

²⁶ VODIČKA, Felix. *Literatura počátku 20. století*. In *Česká literatura na předělu století*, Jinočany: H+H, 2001, s. 142.

jistá nálada. Není to však pasivní nálada, která prostupuje všechno jako síla, o níž nelze říci, plyne-li z lidského individua nebo z přírodního dění.“²⁷

Fráňa Šrámek v celé své tvorbě volil slova pro texty svých děl s velkým citem pro jazyk. Typickým prvkem jeho tvorby je tak již dříve zmiňované velké množství zámlk, které nutí čtenáře k domýšlení situací. O to větší důraz kladl Šrámek na slova řečená, jež čtenářům napovídala při interpretaci. Miroslav Rutte se na závěr svého příspěvku v *Knížce o Šrámkovi* vyjadřuje o impresionismu a bezprostřednosti a plnosti Šrámkových slov následovně: „Impresionismus, jenž na jedné straně porušuje u Šrámka jednotu epických linií, dal mu na druhé straně potřebnou svobodu, aby mohl znovu vysvětlit slova a vrátit jim jejich básnického obsahu. Šrámkovi není slovo nikdy pouhým znaménkem, u něhož by spoléhal na jeho pojmovou ozvěnu. [...] Není mnoho spisovatelů, o nichž bylo by lze říci s tak dobrým právem, že v jejich díle ‚slovo tělem učiněno jest‘, jako lze říci o Šrámkovi.“²⁸

Typickým znakem Šrámkovy tvorby je jeho snaha o oslovení všech čtenářových smyslů. Do jeho povídek i dramát se tak dostávají nejen barvy a vůně, ale i hudba. Hudba pomáhá postavám ve vyjádření sebe sama a jejich pocitů. Dokonce i tělesný vývoj ženského těla Šrámek připodobnil k hudebním nástrojům.²⁹ Pro oslovení sluchu se také často soustředil na hlas, kterým postavy hovoří. Napovídal tak čtenářům, jaký je vnitřní život a charakter těchto postav.

²⁷ VODIČKA, Felix. *Literatura počátku 20. století*. In *Česká literatura na přelomu století*, Jinočany: H+H, 2001, s. 143.

²⁸ RUTTE, Miroslav. *Dvojzvuk v díle Fráni Šrámka*. In *Knížka o Šrámkovi*. Praha: Fr. Borový, 1927, s. 16.

²⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Osyka*. Praha: Fr. Borový, 1924, s. 8.

3. Šrámkova povídková tvorba do roku 1915

Šrámek debutoval, jak už bylo zmíněno, v roce 1901 otištěním básně a prózy v časopisu *Nový kult*. Od té chvíle začal své povídky publikovat v tisku pravidelně (nejčastěji byly jeho prózy uveřejňovány v časopisech *Lumír*, *Národní obzor* nebo *Novina*). Řada z nich na stránkách novin a časopisů zůstala, některé byly později vydány knižně.

Nejprve vycházely samostatně. Úplně první Šrámkovou knihou byla novela *Sláva života*, kterou vydal S. K. Neumann v Knihovně Nového kultu v roce 1903.³⁰ V rychlém sledu za sebou pak následovaly další povídkové knihy *Ejhle člověk..!* (1904), *Sedmibolestní* (1904) a *Kamení, srdce a oblaka* (1906). Právě v knize *Sedmibolestní* se objevila i vůbec první Šrámkova publikovaná povídka *Ironické vypravování o někom, kdo umíral*, avšak pouze v prvním vydání, v dalších vydáních už byla v seznamu povídek vynechána. Do roku 1915 pak byly vydány ještě dvě povídkové sbírky s názvy *Patrouilly* (1909) a *Osika* (1912). Některé předválečné časopisecky publikované texty se objevily i v knize *Klavír a housle* vydané až v roce 1920.

Prvním knižním vydáním však Šrámkova práce s těmito prozaickými texty neskončila. Později všechny své povídky znovu sestavil do oddílů, které by lépe odpovídaly jeho tvůrčím etapám a společně tvořily tematické okruhy, a vydal je ve třech svazcích. Prvotní drobnější prózu soustředil do knihy *Prvních jedenadvacet* vydanou v roce 1928. Devatenáct pozdějších povídek vydal v roce 1933 pod názvem *Bouřky a duhy* a samostatně pak podruhé vyšel povídkový soubor *Žasnoucí voják*, který obsahoval osm antimilitaristických povídek z vojny. Šrámek nijak nezasahoval do textů povídek, jen u některých došlo ke změně názvu oproti původnímu časopiseckému vydání (například povídka *Lidské srdce* vyšla původně v časopise *Národní obzor* pod názvem *Veruna*).

Podle odborné literatury je Šrámkova povídková i dramatická tvorba příznačná svým lyrismem. Jak už bylo naznačeno v předchozí kapitole, Šrámkův důraz na impresi okamžiku vedl k rozvolněnosti jeho prózy a porušení epické jednoty. Miloš Pohorský ve své studii *Dvě kapitoly o Šrámkově próze*, která se pak pod názvem *Povídky o slávě a hořkosti života* objevila i jako doslov k výboru autorových povídek z roku 1977, píše, že dramatickosti práz je ukryta pod povrchem líčených událostí, čímž vzniká charakteristický svět Šrámkových práz. Jeho ojedinělé vidění a vyjadřování skutečnosti popisuje takto: „Vypravěč se nesnaží volbou jazykového pojmenování vnější a vnitřní skutečnosti o určitost, ale raději evokuje všechno

³⁰ V prvním vydání autor uvedl i přesné datum vzniku: Freistadt, 21. 4. 1901.

dění a všechny konflikty obrazem a metaforou, dotýkající se skutečnosti jenom volně a náznakem. Pracuje s podtextem, jehož smysl lze vyvodit teprve ze souhry nálady daného okamžiku třeba zabarvením hlasu a úsměvu nebo s nějakým jiným bezděčným projevem.³¹ V povídkách je tedy často dějovost minimální a převažují lyrické pasáže vyjadřující duševní stav postav.

S tím souvisí i význam krajinné scenerie, jenž byl také zmíněn v první kapitole. Krajina, do které jsou postavy zasazeny, často odráží právě duševní procesy těchto postav. Evokuje nejen jejich momentální náladu a psychické rozpoložení, ale může také odrážet jejich sociální postavení ve společnosti. Ukažme si to na Šrámkově první novele *Sláva života*. V poledne se tu setkává mladý tulák a tulačka na opuštěné podzimní pěšině. „Zjizvená, šterková kotlinka. Trochu červenavého vřesu, trochu hnědnoucí zeřidlé trávy. A dvě zchátralé břízy. [...] Bylo tu rozsypano po pahorcích několik vsí. Jedna byla dosti blízko, obrácená sem humny.“³² Podzimní smutná atmosféra podtrhuje životní skepsi mladíka. Jeho duše je zjizvená stejně jako kotlina, ve které potkává ženu, s níž se pouští do diskuse nad životem. Setkávají se tu dva lidé, které osud odtrhl od společnosti, dvě zchátralé osamocené břízy, ke kterým se ves postavila zády.

Přírodní vlivy jsou v povídkách také personifikovány a stávají se v podstatě i dočasnou postavou v příběhu. V povídce *Září* se tak měsíc září stává na chvíli sladkým přítelem, který doprovází hlavní postavu na procházkách městem.³³ V povídce *Jednoho letního dne...* je to letní vánek, kdo dokonce zpívá a komentuje děj, kdo nazývá svůdného profesora Hanuše svým veselým bratříčkem: „Kdo vás to kde čeká, že se toho všeho odvažujete? Je to on, veselý můj bratříček? Ach, jak bych to nevěděl? Což nemusel jsem několikrát rychle uklouznouti, abych nebyl umačkan dvojíma, k sobě se blížícíma rtoma?“³⁴

Josef Knap v souvislosti s prvotinou *Sláva života* upozorňuje na přetlak polemicko-debatní inspirace.³⁵ Postavy jsou zde mluvčími myšlenek, Šrámkových úvah o osamocení, boji za svobodu člověka a proti zkažené měšťácké společnosti. Žena je ta, která stále věří ve společenskou hodnotu, soucit a čistotu domova. Celá novela je tedy vlastně jakýmsi dramatickým dialogem. Nerozvíjí se tu děj, dvě postavy se shledají, vymění si názory a zase se rozejdou, každý svým směrem, každý vstříc svému osudu. Pokud věnujeme pozornost popisům mimiky postav, je v této novele patrná předzvěst Šrámkových dramát a specifičnost

³¹ POHORSKÝ, Miloš. *Dvě kapitoly o Šrámkově próze*. Česká literatura 25, 1977, č. 2, s. 94.

³² ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 7.

³³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Osyka*. Praha: Fr. Borový, 1924, s. 39.

³⁴ Tamtéž, s. 9.

³⁵ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 6.

jeho scénických poznámek. Věty vložené do přímé řeči, které jsou graficky ohraničené závorkami, popisují v průběhu promluvy změny chování postav nebo specifikují vlastnosti jejich hlasu.

František Buriánek v knize *Prvních jedenadvacet*, tedy můžeme říct v rané próze Fráni Šrámka, nachází několik opakujících se motivů, které přisuzuje celé Šrámkově generaci. První z nich je slovo život v titulu *Sláva života*, které v sobě stejně jako Tomanovo *Torzo života* nebo Gellnerovy *Radosti života* nese hořkou ironií. Dalším je podle něj deziluze vycházející ze sexuální podstaty lásky a třetím je antimilitarismus.³⁶ Ve svých povídkách Šrámek zachycuje postavy s nelehkým osudem, život v bídě, pokřivené mezilidské vztahy, tedy nikoli životní podmínky, které by se měly oslavovat. Ironii však rozhodně nemůžeme hledat pouze ve slovu život. Najdeme ji i v názvu povídky, která byla součástí knihy *Kamení, srdce a oblaka* z roku 1906. *Naše věrné milování* ironicky odkazuje na Mařanovu naivní představu vztahu k – v jeho očích – cudné a nevinné dívce Líně, která však místo jejich schůzky laškuje s jeho přítelem.

Motiv deziluze, který do značné míry souvisí i se ženskými postavami v povídkové a dramatické tvorbě, se společně s motivem antimilitarismu dá demonstrovat na druhé Šrámkově próze *Ejhle člověk..!* z roku 1904. Podtitul *Tři pravděpodobné epizody ze života krotkého člověka* naznačuje kompozici tohoto textu. Ve třech částech se tu setkáváme s třemi životními událostmi mladého Jeníka Kulíře. V první z nich se ještě jako dítě dozvídá, proč nemá tatínka, že děti nenosí čáp, zjišťuje, co znamená být panchartem. Je drsným způsobem svědkem matčina neštěstí spočívajícího v prodejnosti lásky. Stejnému osudu se nevyhne ani v druhé části. Zde se už dospělý Kulíř protlouká životem v bídě a jeho milá Hana je donucena ho zradit, prodat své tělo, aby nepřišli o pravidelný příjem peněz. Vše završuje válečná epizoda, kdy Kulíř zemře. Na frontě přemýšlí nad válkou, nad konfliktem cizích, který zasahuje do tisíců životů: „Kdo pustil z vrcholu hory malou hroudu sněhu, aby se stala lavinou? Čí urážka, čí nebezpečí měly právo vybouřiti se tímto stonem tisíců, kteří nerozumějí a nevědí...?“³⁷ Šrámkovo líčení bídy nejen v této povídce komentuje František Buriánek v *Dějínách české literatury* následovně: „Tragické rozpory života jsou pojímány příliš osobně, příliš citově, a víc než objektivní realita psychických dějů a lidských vztahů nebo sociálních

³⁶ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 74–77.

³⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 44.

konfliktů tu platí básníková představa. S vášnivým zaujetím ji autor promítá do konfliktních situací, do dialogů, nejednou i bez ohledu na reálnou pravděpodobnost.³⁸

V recenzích této povídky se objevilo téma autorova jazyka. Prokop Miroslav Haškovec si všiml, že promluvy postav často neodpovídají jejich věku nebo společenskému postavení. Ve své recenzi v týdeníku *Přehled* upozornil na nutnost vystihnoutí spodního smyslu řeči, k čemuž je nutné se věnovat základnímu a pudovému životu, odhalit touhu v duši a v srdci postav. To se podle něj Šrámkovi podařilo: „Proto nedivíme se, když tu hoch desetiletý mluví slovy tolik napovídajícími o poměru muže a ženy; a vůbec nic když takový proletář mluví ve větách snad spíše ze slovníku aristokratů literárních o moci tohoto světa [...]. Neboť nejsou to jejich řeči, jsou to řeči jejich duše, spodní smysl řeči jejich duše.“³⁹ Louis Arleth se ostře vyjádřil k Šrámkovu stylu psaní. Šrámek podle něj dokáže mimiku pouze karikovat, jeho postavy koktají, pořád váhají a děj se neposouvá. Na textu v podstatě nenašel pozitiva kromě jednoho – zachycení nitra všedního člověka, vyjádření skutečnosti: „Dle mého soudu právě tato místa charakterizují pana Šrámka a nikoliv ona hrubá, všední, surovostí páchnoucí, v kterých si libuje. Výsledně: Pan Šrámek musí opustiti dnešní svůj styl, studovati sebe a studovati člověka, ne tak, jak se projevuje, nýbrž tak, jakým svým skrytým cítěním jest!“⁴⁰ Autorův důraz na povahu jedince a jeho duševní stav je tedy přítomný nejen v lyrických popisech, ale i v samotných promluvách.

Šrámkova tvorba se rovnoměrně rozvíjela všemi literárními druhy, přičemž si je možné povšimnout celkové provázanosti všech jeho děl. Důležitým jednotícím prvkem je bezpochyby již zmíněná lyričnost textu. Podstatná je však rovněž jistá prostupnost motivů a postav mezi jednotlivými literárními oblastmi Šrámkova díla. Určité setření rozdílů mezi lyrikou a prózou shrnuje Buriánek takto: „[...] jsou tu zbořeny přísné žánrové hranice; společný zdroj životního poznání, silného citového zaujetí i výrazové expresivity oba proudy sjednocuje. A tak se v poezii objevují motivy, které tvoří jádro některých povídek nebo i románových kapitol, a naopak v povídkách se silně uplatňuje lyrismus a nejednou i autorovo sebevyjádření.“⁴¹ Šrámek jako by své postavy neopouštěl a dál je sledoval, vracel je do svých děl a dával jim nové osudy. V povídce *Po zákonu země* tak poznáváme faráře Horu, který se

³⁸ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. [online] In *Dějiny české literatury 4*. Praha: Victoria publishing, a. s., 1995. Dostupné z: <https://edicee.ucl.cas.cz/data/dejiny/hcl/dcl4/12.pdf> [4. 3. 2024]

³⁹ HAŠKOVEC, Prokop Miroslav. *Ejhle člověk*. [online] *Přehled 2*, 1903/04, s. 304. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:01717d44-3407-4ad3-a523-d5bca5a189b2?page=uuid:a2e757d0-5c66-11e8-be21-005056822549> [23. 3. 2024]

⁴⁰ ARLETH, Louis. *Fráňa Šrámek: Ejhle člověk..! Srdce 3*, 1903/04, s. 224.

⁴¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. [online] In *Dějiny české literatury 4*. Praha: Victoria publishing, a. s., 1995. Dostupné z: <https://edicee.ucl.cas.cz/data/dejiny/hcl/dcl4/12.pdf> [6. 3. 2024]

později objevuje i v dramatu *Léto*, v několika povídkách vystupuje spisovatel se jménem Hirt nebo Hurt, aby se z něj nakonec stal Hart v románu *Křížovatky*, opakujícím se příjmením je také Havlena. Stejně tak si můžeme povšimnout opakujících se symbolů, které opět Šrámek čerpá hlavně z přírody. Nejčastěji tak můžeme zaznamenat motiv psa. Kamill Resler vytvořil obsáhlou práci, ve které se zabývá vznikem románu *Stříbrný vítr* na základě hledání motivů a postav v dříve publikovaných povídkách. Dokazuje zde právě silnou provázanost prvních Šrámkových próz: „Je to úzce vymezený okruh osob, které se objevují tu v čelné úloze, tu zas ve vedlejší, jindy jen v povzdálí na okraji děje nebo alespoň ve vzpomínce.“⁴² Podle Dobravy Moldanové je tato provázanost způsobena i tím, že Šrámek své příběhy nezasazuje do přesně určeného prostoru a času. Všimá si toho, že postavy jsou vlastně pouze jedním typem – zběhlými studenty, vykořeněnými lidmi žijícími ze dne na den: „Jejich příběhy (nebo vlastně jeden příběh viděný z několika stran) můžeme číst jako román citové výchovy celé generace, prožívající bolestně ztrátu svých iluzí.“⁴³ Mužské postavy jsou nejčastěji typem samotného autora, v jehož tvorbě obecně můžeme vnímat autobiografické prvky. Buď se jedná o studenty, nebo o spisovatele, kterým vycházejí knihy, či alespoň přispívají do novin krátkými publicistickými útvary (převážně sloupky a fejetony).

Jak upozornil už Kamill Resler, postavy se objevují ve vzpomínkách. V textech Fráni Šrámka se často setkáváme s tímto propojením reálného světa a světa myšlenek a snů. Souvisí to s jeho četným využíváním metafor a jeho impresionistického snažení oslovit všechny smysly čtenáře. Na propojení dvou skutečností pomocí metafor ve Šrámkových textech upozorňuje Mojmir Otruba: „Pomocí metafory se vždycky dostávají do vztahu jedna skutečnost s druhou, v něčem jí podobnou, a po mostě podobnosti také může jedna věc v druhou přímo přecházet. [...] Šrámkův text, ať už v próze, básni nebo dramatu, je neustále takto pohyblivý, vzpomínka vchází do dění jako postava, představa zaujme místo věcné skutečnosti a hranice mezi realitou a snem je – pokud vůbec je – snadno prostupná.“⁴⁴

⁴² RESLER, Kamill. *Buřiči a Stříbrný vítr: křížovatky díla Fráni Šrámka*. Praha: Československý spisovatel, 1952, s. 154.

⁴³ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Český román v čase "kamarádů svobody"*. *Bohemistyka* 18, 2018, č. 2, s. 179.

⁴⁴ OTRUBA, Mojmir. *Šrámkovo slovo a svět*. In *Modrý a rudý / Stříbrný vítr / Léto / Splav*. Praha: Nadační fond České knihovny, 2023, s. 488.

4. Šrámkova dramatická tvorba do roku 1915

Šrámkova dramatická tvorba v analyzovaném období není tak bohatá jako ta povídková. Do roku 1915 vznikla čtyři dramata, z nichž jedno nebylo nikdy dokončeno. Stejně jako se autor povídkovou tvorbou připravoval na složitější a větší epické útvary, nejprve se věnoval psaní aktovek, tedy krátkých divadelních her o jednom dějství. Až před válkou se pustil do větších dramatických celků, konkrétně do tříaktového dramatu *Léto*, které je dodnes považováno za jedno z jeho vrcholných dramát.

Většina odborné literatury o díle Fráni Šrámka uvádí jako první autorovo drama *Červen* s rokem vzniku 1905, kdy 27. května, v předvečer Všestudentských slavností, bylo uvedeno v divadle Urania v režii Jaroslava Kampra.⁴⁵ V doslovu k výboru *Červen a jiná dramata* z roku 1959 však František Černý upozorňuje na několik faktů. Aktovka *Červen* byla nejprve vydána v roce 1905 spolu s dramaty Jiřího Mahena a J. E. Čeňka. V roce 1923 pak byla vydána samostatně v nakladatelství B. M. Kliky v rámci edice *Zátiší, Knihy srdce i ducha*. Právě v tomto vydání však autor hru datoval už do roku 1901.⁴⁶ Zdali se jedná pouze o tiskovou chybu, není známo, rukopis hry se nedochoval. František Černý se však domnívá, že by dřívější datace lépe zapadala do kontextu Šrámkova raného díla.⁴⁷ Dodnes nebylo v tomto ohledu dosaženo žádných dalších poznatků, tudíž i v nejnovějším vydání Šrámkova díla v edici *Česká knižnice* se stále za dramatem *Červen* uvádí dva možné roky vzniku.⁴⁸ K napsání před rokem 1905, respektive před vydáním sbírky *Sedmibolestní*, se přiklání i Josef Knap, který upozorňuje, že v rytmu tohoto dramatu je znát prostšího autora.⁴⁹

Nemůžeme tudíž s určitostí tvrdit, je-li drama *Dvě království* datované do dubna 1902 v pořadí druhé, či zda se jedná o prvotinu. Tato jednoaktová hra byla přihlášena spolu s *Červnem* do soutěže Všestudentských slavností. Následně byla mnoho let nezvěstná, proto ji řada studií a literatury ani nezahrnuje do výčtu Šrámkových dramát. Až roku 1937 ji našel ve svém archivu profesor Milan Svoboda. Ten ji také v dubnu téhož roku zrežiroval pro Uměleckou besedu a Státní konzervatoř.⁵⁰ V Šrámkově odpovědi na Svobodovu zprávu o nalezení nezvěstného rukopisu je možné najít i informaci, že Viktor Dyk, jeden z porotců

⁴⁵ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen*. Praha: Zátiší, Knihy srdce i ducha (B. M. Klika), 1923.

⁴⁶ ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět*. In *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 407.

⁴⁷ Tamtéž, s. 381.

⁴⁸ OTRUBA, Mojmír. *Šrámkovo slovo a svět*. In *Modrý a rudý / Stříbrný vítr / Léto / Splav*. Praha: Nadační fond České knižnice, 2023, s. 471.

⁴⁹ KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 7.

⁵⁰ ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět*. In *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 407.

soutěže, hodnotil lépe drama *Dvě království* nežli *Červen*.⁵¹ Knižně však byla tato hra poprvé vydána dokonce teprve sedm let po Šrámkově smrti právě ve výboru *Červen a jiná dramata*.

První uvedení těchto aktovek na Všestudentských slavnostech vyvrcholilo v demonstraci, při které došlo k zásahu policie. Šrámek šel v čele této anarchistické manifestace a pro střet s policejním aparátem byl odsouzen k šesti dnům vězení. Ještě před nástupem trestu byl povolán k povinnému vojenskému výcviku, proti kterému se ohradil, což vedlo k několikátýdennímu garnisonnímu vězení.

Dobrava Moldanová soudí, že právě tyto události vedly k promítnutí vyhoceného politického kontextu do bezprostředního ohlasu dramatu *Červen*.⁵² Objevily se dvě reakce, které dění a jednání postav v dramatu ironizovaly. Ve veršované scéně *Slavnostní scéna* od Viktora Dyka datované na přelom května a června roku 1905 se Jeník a paní Ledyňská vracejí z varieté a potkávají Lošana, který je na odchodu od Lidky. Do jejich rozhovoru vtrhne anarchistický dav křičící řadu politických hesel. Mimo jiné zde vystupuje i personifikovaná Gellnerova sbírka *Radosti života*. Ze Šrámkovy lyrické metafory měsíce června zde Dyk vytvořil politické heslo: „Z buržoazních chceme sfér ven. Vždyť je červen, vždyť je červen.“⁵³ Autor ironizoval spojení erotiky a revolučnosti, tezí o volné lásce a poezii milostného citu, a upozornil tak na neurčitost názorů charakteristických pro bohému.⁵⁴ Druhým ohlasem byl parodický příspěvek v revue *Rozhledy* podepsaný jménem Norbert Krenn (pseudonym Otokara Fischera⁵⁵), jenž vznikl bezprostředně po Všestudentské slavnosti.⁵⁶ Zesměšňuje Šrámkovu dramatikou, ve které je kladen větší důraz na vnitřní prožitek postav než na samotný děj, a velké množství scénických poznámek. Vystupují zde i personifikovaný Lošanův pohled nebo Lidčino srdce. Opět je tu tematizována a parodována Šrámkova metaforičnost června:

„Lidka (neví co říci) Je červen.

Lošan (v rostoucích rozpacích) Ano, slečno, desátého (ukazuje na kalendář).“⁵⁷

Ze čtveřice analyzovaných dramát vyčnívá nedokončená hra *Pravda* z roku 1910. Jednalo se o Šrámkův pokus o větší drama, který však neskončil úspěšně. První dějství této

⁵¹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Fráňa Šrámek píše Milanu Svobodovi*. *Divadelní noviny* 32, 2023, č. 15, 19. 9., s. 20.

⁵² MOLDANOVÁ, Dobrava. *Satirický ohlas Šrámkova dramatického debutu*. In *Marginálie* 1988/1990, Praha: Památník národního písemnictví, 1992, s. 58.

⁵³ DYK, Viktor. *Satiry a sarkasmy*. Praha: F. Topič, 1924, s. 107.

⁵⁴ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Satirický ohlas Šrámkova dramatického debutu*. In *Marginálie* 1988/1990, Praha: Památník národního písemnictví, 1992, s. 58.

⁵⁵ Tamtéž, s. 58.

⁵⁶ KRENN, Norbert. *Don Juan v červnu*. *Rozhledy* 15, 1905, č. 39, 24. 6., s. 1160.

⁵⁷ Tamtéž., s. 1161.

hry bylo otištěno až v roce 1919 v deníku *Tribuna*.⁵⁸ Přestože se jedná o torzo, děj v tomto jediném jednání je v podstatě uzavřen a dalo by se o něm uvažovat jako o další autorově aktovce. Oproti ostatním ze čtveřice dramát je zde tematizováno politické dění. Propuštěný vězeň Havlena se vrací domů za svou ženou, tam jej ovšem už čekají členové nespecifikované strany, kteří ho považují za hrdinu. Havlena však ve vězení našel novou pravdu, v jeho promluvách je zřejmý rozchod s programem tohoto hnutí, až lehký výsměch vůči jeho členům. S odkazem na dříve zmiňovaný Neumannův článek v *Anarchistické revue* vyzdvihující Šrámka jako hrdinu hnutí můžeme mezi autorem a postavou Havleny shledat určitou paralelu. František Černý k tomuto dramatu poznamenává: „Hra vznikala po básníkově rozchodu s anarchistickým hnutím, k němuž došlo po r. 1905. Zklamání z anarchismu, kritický pohled na soudobé dělnické hnutí i ovšem trvajícím odpor k měšťáctví vedly básníka do individualistické izolace a výrazně se odrazily v tomto torzu.“⁵⁹

V období těsně před vypuknutím první světové války začal Fráňa Šrámek tvořit své první celovečerní drama. Do jeho geneze však zasáhla právě mobilizace a přečala jeho práci na druhém jednání.⁶⁰ V psaní pokračoval po svém návratu z fronty v roce 1915. František Černý si všímá určité změny charakteru textu: „Léto vznikalo v předvečer bouře a bylo dopsáno po jejím rozpoutání. Začal je psát básník, který ve zmatku doby chtěl pochválit život, a dopsal je voják, který život musel bránit.“⁶¹ Téhož roku, kdy bylo dítě lásky, jak autor drama *Léto* v jednom z dopisů své ženě Miloslavě Hrdličkové nazval, dopsáno, mělo i premiéru v Národním divadle v režii Jaroslava Kvapila. Ve zmíněném dopise také autor sliboval, že v celovečerní dramatické tvorbě bude pokračovat: „Nedělej si, mamko, z Léta mazlíčka, spoř láskou pro ostatní, nemíním naprosto tohoto prvorozence nechat jedináčkem!“⁶²

V dramatu *Léto* dochází ke změně prostředí, z interiéru městských bytů, kde se odehrávají všechny předchozí aktovky, se děj přesouvá na venkov. Z prostředí bídy, nepochybně a skepse se přemísťuje do přírody, která kontrastuje s městským životem. V postavách Peroutové a Chvojky je zde již naplno vyobrazena maloměšťácká povaha, která dosud byla v postavách pouze naznačována. Valča Peroutová je znuděná paninka opovrhující venkovem,

⁵⁸ *Tribuna* 1, 1919, č. 277, 25. 12., s. 1–6.

⁵⁹ ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět*. In *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 385.

⁶⁰ V rukopisu dramatu Fráňa Šrámek vepsal uprostřed repliky Jana Skalníka poznámku *Tady zmobilizován 26/VII 14*.

⁶¹ ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět*. In *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 387.

⁶² ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty: výběr korespondence 1915–1918*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 42.

básník Chvojka je figurkou pobíhající za paní Peroutovou, svázán city k ní do jakési pózy, sám bez náznaku vlastního individuálního života. Postava Jana Skalníka by se zase dala označit za příbuzného Jana Ratkina z románu *Stříbrný vítr*, jedná se o studenta poznávajícího první milostné okouzlení a následné zklamání. Tedy stejně jako předchozí Šrámkova dramata vychází *Léto* z tematiky vztahu mezi mužem a ženou. V *Létě* se však síla jednoho okamžiku z aktovek rozdrobí do delšího časového úseku.

Právě na to reagovali také kritici v recenzích premiéry. Vzhledem k nezvěstnosti nebo nedokončenosti předchozích dramát mohli recenzenti *Léto* srovnávat pouze s hrou *Červen*. Nejprudčeji a také nejrozsáhleji se k premiéře vyjádřil Arnošt Procházka, který Šrámkův pokus o drama označil za ohavnou porážku: „F. Šrámek projevil naprostý nedostatek smyslu pro dramatičnost, ba pro pouhou divadelnost. Jeho hra je sledem namáhavě spjatých výjevů, bez nutnosti a vývojové linie, bez růstu, zápletky a vybití. [...] Je trapné i směšné, uváží-li se, jak bědně naplňuje F. Šrámek svá tři jednání, kde dramatického nic se nejedná, jak prachudou látku rozmělnuje a rozcupuje na celý večer, – látku, která by nedala ani kloudné aktovky.“⁶³ Procházka vyčítá Šrámkovi, že předkládá divákovi každodenní situace, že se zabývá malichernostmi a že vede neobsažné dialogy. Odlišný pohled na stejnou věc je možné najít v recenzi Jindřicha Vodáka, který na rozdíl od Procházky upozorňuje na Šrámkovo umění zámlky: „Má to u Šrámka literární ctnosti, které jsou zprvu rázu spíš záporného nežli kladného, záleží víc v tom, čeho nedělá, nežli v tom, co dělá.“ Dále vyzdvihuje autorovu schopnost vyjádřit vztahy bez záplavy vyznávajících a žadonicích slov: „Toho ve Šrámkově hře není, všechno vření a zmítání smyslné vášně je v ní zdrženlivě schováno pod obyčejný domácí denní vnějšek. [...] Ale právě ta nevyslovenost, právě ta nevyřčenost činí zde vespolný poměr osob tím dramatičtějším a tím napjatějším, jejich věty jsou pořád jako na číhané a na výzvědech a zrak a sluch jako by neměly jiného účelu nežli být prostředkem ke zpytování cizího nitra.“⁶⁴ Jindřich Vodák byl jediným z recenzentů, kdo na tuto specifickou nedořečenost hry upozornil. Právě Šrámkův důraz na dojem, náladu a vnitřní život postav z něj udělal předního představitele impresionistického dramatu.

⁶³ PROCHÁZKA, Arnošt. *Hra o pubertě*. [online] *Moderní revue* 21, 1915, sv. 29, s. 139–140. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:e106c6c2-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:ad231ffa-435e-11dd-b505-00145e5790ea&fulltext=%C5%A1r%C3%A1mek> [20. 3. 2024]

⁶⁴ VODÁK, Jindřich. *Šrámkovo Léto*. [online] *Čas* 29, 1915, č. 372, 31. 5., s. 3–4. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:db3af890-b9f2-11e9-b44e-5ef3fc9bb22f?page=uuid:c818eb10-ba5a-11e9-b601-005056825209> [20. 3. 2024]

Jelikož se v dobových ohlasech často odkazovalo na vliv zahraničního dramatu na Šrámkovu tvorbu, je vhodné charakterizovat jistou podobnost Čechovovy dramatiky se Šrámkovou. Anton Pavlovič Čechov přišel s novátorským pohledem na drama, snažil se do svých her zakomponovat právě každodennost, obyčejný život obyčejných lidí. Byl přesvědčen, že není nutná výstavba dramatické fabule, ale že každá replika a každý výstup by měly samy o sobě nabývat dramatické platnosti a neměly by být omezeny pouze na ohrazený prostor dramatického děje.⁶⁵ Právě v tom můžeme hledat vliv A. P. Čechova na Šrámkovo dílo, v zobrazování banálnosti a v dramatickosti skryté ve vnitřním světě postav, nikoli ve velkých jevištních akcích. Šrámek vytvářel své postavy proti pravidlům dramatu, aby zobrazil obyčejné a vnitřně pravdivé osobnosti.

Proto ačkoli jsou v jeho dramatech často zobrazeny dva světy stojící proti sobě – svět měšťáků a svět lidí spřízněných s přírodou – nikdy mezi nimi nedojde k vyostřenému konfliktu, vše je naznačeno pouze v atmosféře. Toho si mimo jiné všiml František Götz ve své studii *Dramatické dílo Fráni Šrámka*, v níž upozorňuje, že právě vyostření sporů mezi postavami, případně mezi jejich světy, odvádí autora od pravdivosti postav: „Šrámek zcela programově rozbíjel staré dramatické formy, objevilo se zvláště v jeho odporu ke konvenčnímu rozvíjení dramatického konfliktu, kde oba světy se musí střetnout v drtivých dramatických scénách, které se musí stůj co stůj připravit často značnými deformacemi pravdivého rozvoje lidských osudů.“⁶⁶ Upozorňuje zde také na to, že Šrámek svým odlišným pohledem na dramatiku vlastně inicioval vznik nového žánru, který právě kladl větší důraz na jedince a atmosféru než na napínavý děj: „Celkový pohled na Šrámkovo dramatické dílo ukáže, že Šrámek byl i v komedii iniciátorem. Už v roce 1915 vytvořil v Létě žánr, který později dostal jméno ‚tiché divadlo‘.“⁶⁷ Pochybnosti o Šrámkovi jako dramatikovi vedly nakonec k jeho vyzdvihování. Vytýkané prvky, které Arnošt Procházka publikoval ve své recenzi a které neodpovídaly konvencím dramatu 19. století, jsou později v podstatě označovány právě za Šrámkův přínos do české lyrické dramatiky.

Podstatnou složkou Šrámkových dramát jsou scénické poznámky. V jeho hrách hrají velkou roli nejen v charakteristice scény nebo při popisu situace, Šrámek je využívá k odkrývání jakéhokoli záchvěvu v duševním nitru postavy. Jsou nedílnou součástí dramatu popisující vztah k ostatním postavám i rekvizitám. Vladimír Justl se o scénických

⁶⁵ KUDĚLKA, Viktor. *Čechovův přínos světovému dramatu*. [online] In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 31, 1982, č. D29, s. 105. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108387> [22. 3. 2024]

⁶⁶ GÖTZ, František. *Dramatické dílo Fráni Šrámka*. *Divadlo* 3, 1952, č. 8/9, srpen/září, s. 723.

⁶⁷ Tamtéž, s. 722.

poznámkách vyjadřuje následovně: „Všimněme si i té přemíry scénických poznámek, v nichž se nejednou setkáme s básnickým obrazem. Jejich úloha není pouze sdělovací, samy už vytvářejí onen svébytný lyrický svět básníkův. Ba nejednou nemají pro divadlo ceny, protože jsou nesdělitelné.“⁶⁸ Právě tato přemíra scénických poznámek byla zdrojem kritiky a posměchu. V recenzi Františka Václava Krejčího bylo drama *Léto* připodobněno k zdramatizované novele, a ne pravé komedii.⁶⁹ Šrámek měl v dramatech naprosto přesnou představu, jak má vše vypadat a fungovat, a tu právě sděloval prostřednictvím těchto poznámek. Na začátku dramatu je tedy vždy zobrazen podrobný popis scény a atmosféry výstupu. Čtenáři tak autor dává možnost hru zinscenovat ve vlastní fantazii. Scénické poznámky odkrývají vývoj postav, které nikdy své myšlenky nevyřknou nahlas, autorovy poznámky tak mohou odkrýt právě tyto neurčité nedořečenosti. František Černý o charakteristice postav píše takto: „V dramatech kritického realismu hovoří se zpříma: chce-li Francek říci Maryše, že ji má rád, poví to rovnou. U Šrámka se však postavy prozrazují jaksi mimoděkem, slovem, zámlkou, gestem, a velmi často mluví o podružných, bezvýznamných a banálních věcech, jako by se styděly o sobě hovořit.“⁷⁰ V rané tvorbě Fráni Šrámka se setkáváme s mladými postavami, které často hledají samy sebe a své místo ve společnosti. Jejich nepřímé vyjádření pocitů a myšlenek může pramenit právě v jejich citové nevyzrálosti a životní nejistotě.

⁶⁸ JUSTL, Vladimír. *Lyrické divadlo Fráni Šrámka*. *Divadlo* 11, 1960, č. 5, květen, s. 263.

⁶⁹ KREJČÍ, František Václav. *Léto*. *Právo lidu* 24, 1915, č. 149, 1. 6., s. 8.

⁷⁰ ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět*. In *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 391.

5. Tematizace ženy v tvorbě Fráni Šrámka

Tematika žen prostupuje celým Šrámkovým dílem. Už jeho první básnická dekadentní sbírka se jmenuje *Rozbolestněný ženami*. Dekadentní stanovisko k ženě bylo nenávislné, žena byla překážkou v mužově duševní dokonalosti a soběstačnosti.⁷¹ Jak Šrámek sám píše v jednom dopise, z dekadentního období vyšel beze škody a spíše s užitkem.⁷² Šrámek totiž rozhodně k ženě nezaujal nenávislné stanovisko, naopak vliv ženy na mužský duševní život je u něj nesporný. Žena stojí ve středu téměř každého děje, i když někdy není ani fyzicky přítomná, funguje například jako pouhá vzpomínka, která však zásadně ovlivňuje život ostatních hrdinů. Miroslav Rutte nazývá ženu v Šrámkově tvorbě magnetem, který přitahuje všechny mužovy myšlenky a sny.⁷³ Už v první novele *Sláva života* se na cestě setkává mužský princip s tím ženským, přičemž ženský zde vychází jako ten vítězný, který neztrácí víru v hodnotu lidského života. Žena je zde tou, která má i přes své vyčlenění ze společnosti dostatek odvahy se do této společnosti vrátit, touží po čistotě a soucitu. Chce dál bojovat dobrem a láskou a zanechává mužskou skepsi osamocenou na cestě. Žena se tak nejednou stává pro muže zdrojem síly, odvahy do budoucnosti a víry v jedince. V antimilitaristické povídce *Strhali jí květy a ulámali halůzky* vystupuje mladá učitelka, která působí na postavu vojáka následovně: „A čím déle mluvila, tím hlas její více se naléval jako hrozen a síla z něho stříkala. A já měl náhle pocit, jako bych teď touto podivnou ženou našel sama sebe, svou sílu a víru v člověka.“⁷⁴ Zajímavá je také jistá barevnost, kterou žena přináší do šedi každodenní všednosti. Například v úvodním popisu zšeřelého studentského pokoje v dramatu *Dvě království* se kontrastně vyjímá Dubin odložený ženský letní klobouk s červenými květy, stejně tak jako její barevný slunečník a rukavice.

Velký vliv na tematizaci ženy v raném díle Fráni Šrámka měly anarchistické myšlenky. Jejich nenávisť ke zkorumpované měšťácké morálce vedla i k propagování myšlenky takzvané volné lásky. Jak píše Petr Čornej: „Pod tímto pojmem nechápali sexuální promiskuitu ani popření citových vztahů, nýbrž vymanění lásky a ženy z pout peněžních vztahů a pokrytecké morálky. Lásku pokládali za svobodný projev lidského individua a jeho bytostných potřeb.“⁷⁵ Anarchismus se tak snažil dávat ženě svobodu v rozhodování o jejím milostném životě, osvobodit ji od dohodnutých obchodních manželství. Otázku ženy vnímali anarchisté také ve

⁷¹ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1983, s. 50.

⁷² BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 16.

⁷³ RUTTE, Miroslav. *Dvojjzvuk v díle Fráni Šrámka*. In *Knížka o Šrámkovi*. Praha: Fr. Borový, 1927, s. 14.

⁷⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 75.

⁷⁵ ČORNEJ, Petr. *Historický horizont 1897–1918*. In *Česká literatura na přelomu století*, Jinočany: H+H, 2001, s. 101.

smyslu protestu proti puritánským náboženským zásadám, které byly zakořeněny v měšťanské vrstvě. František Buriánek zmiňuje Neumannův pohled na ženu v *Kalendáři revolucionářů na rok 1903*: „Neumann ve stati ‚Epištoly k dělnické dívce‘ vyslovil myšlenky na osvobození ženy v lásce, na lásku, která jest ‚osudem srdce, která zachvacuje a odchází bez dovolení a rozkazu‘, na manželství, které spočívá jen v ‚harmonii dvou bytostí‘, jež ‚nedá se vočkovati žádnou institucí‘.“⁷⁶

Fráňa Šrámek, pravděpodobně ovlivněn Neumannem, se o tomto tématu vyjadřoval v novinových článcích. Ve své stati *Budu hovořiti o lásce*, kterou publikoval pod pseudonymem Joe Salm v časopisu *Práce*⁷⁷, popsal dva typy lásky – pudovou krátkodobou, ve které by neměly být plozeny děti, a bratrskou dlouhodobou, ve které se dva lidé na sebe mohou spolehnout jako dva druhové v boji a která je půdou pro poctivé manželství. Nejenže v tomto článku usiloval o detabuizaci sexu, ale zároveň zde otevřel téma nevěry. V lásce by neměl jeden druhého omezovat: „[...] ztrácíme-li něčí lásku, můžeme si zachránit aspoň jeho úctu tím, že ho neomezujeme v jeho svobodě. To zejména, šetření cizí svobody, má býti pro nás i v lásce alfou i omegou naší abecedy.“⁷⁸ K lásce Šrámek přistupoval jako k životní hodnotě, která posiluje životní svobodu. V jeho tvorbě tak bylo takřka všudypřítomné zobrazování postavení ženy ve vztahu k mužům, a to jak ve svobodném životě, tak v manželském svazku. Přičemž manželství je pro ženu pokořujícím stavem, které jí ubírá na hodnotě.

V dramatu *Pravda*, které mimo jiné tematizuje otázku nevěry, vystupuje vedle hlavní postavy také Věra Hořenská. Tato postava se svým způsobem vymyká ostatním ženským postavám, protože nijak nezastupuje milostnou tematiku. Hořenská je aktivní členkou nejmenované strany, jež se však silně hlásí k rudé barvě. Ona je v tomto dramatu zhmotněním emancipační snahy anarchistického hnutí. Ačkoli, jak už bylo zmíněno, se v dramatu *Pravda* odráží autorovo jisté odcizení od revolučních snah tohoto hnutí, Šrámek si neodpustí následující dialog:

„Hořenská (vyroste): Protože jste bil ženu.

Hanka: Ano, to jsem učinil. A vy to už víte?

Hořenská: Bít ženu, pfi, jaká zbabělost!

⁷⁶ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 41.

⁷⁷ *Práce* 1, 1905, č. 15, 4. 8.

⁷⁸ ŠRÁMEK, Fráňa. *Budu hovořiti o lásce*. [online] *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky* 14, 1977, č. 10–12, s. 57. Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:201cb80a-d6f1-407e-980a-6f15330fc612?page=uuid:85b7b6bc-e598-11e9-be6c-00155d012102> [3. 4. 2024]

Hanka: Zbabělost? Naopak, hrdinství je to. Není to hrdinství, poštvat na sebe desítky takovýchto Hořenských? V sukních i v kalhotách?

Hořenská: Takové Hořenské vámi pouze opovrhují. A nebudete dlouho čekat, už brzy řekne žena své slovo.⁷⁹

Jako by se Šrámek sice rozešel s myšlenkami anarchismu, ale jednu si ponechal. Žena by v jeho očích měla být svobodná. Měla by mít v partnerském vztahu své slovo a měla by se rozhodovat sama za sebe. Autorovy sympatie jsou v tomto dramatu na straně ženy i ve vztahu Havleny a Olgy, kde Olžina zemitá pravda ženského těla je rozhodně stavěna nad Havlenovu ve vězení nově nabytou politickou pravdu vznášejícího se orla. Také v dalších dramatech si ženské postavy jdou za svou vnitřní pravdou, za svou představou, nedbají svazujících pravidel a zákazů, ve kterých vyrůstaly. Tyto emancipační myšlenky mohl Šrámek čerpat také ze zahraniční literatury, opět zde může hrát roli vliv ruské a severské literární tvorby. Arne Novák zmiňuje například Ibsenovu dramaturgii jako podnět ke zhodnocení ženské duše v české literatuře, ta podle něj zobrazovala silné typy moderních žen jdoucích za svou vnitřní svobodou.⁸⁰ Typickým rysem ženských postav ve Šrámkově tvorbě je právě zmíněná zemitost, ženy často fungují jako prvek, který vrací muže do přirozeného a svobodného života, vrací ho z oblaků jeho představ a mladistvých snů zpět na zem.

Sociální postavení žen ve společnosti bylo nosným pilířem pro vytváření osudů ženských hrdinek v rané povídkové a dramatické tvorbě Fráni Šrámka. Buriánek poznamenává, že Šrámek obnovil přirozenost a smyslovost lásky a ženy a zbavil je veškerých falešných závojů. Upozorňuje na sociální aspekt všech manželských a mileneckých tragédií, které jsou způsobeny právě nedostatečnou svobodou žen ve společnosti.⁸¹ Důraz na vnitřní svobodné rozhodování však nemuselo vést pouze k tomu, že byly hrdinky v důsledku kladnými postavami. Jejich touha po lásce a obdivu mohla vést také k tomu, že citově manipulovaly svým okolím, například Valča Peroutová v dramatu *Léto* si pro zahnání nudy pohrává s mladým Janem Skalníkem. V *Housence* zas žena svými vyčítavými pohledy snižuje manželovo sebevědomí. Na dualitu Šrámkových ženských postav upozorňuje Miroslav Rutte, když Šrámkovu tvorbu definuje tématem rozporu mezi erotickou realitou a erotickým snem. Ženské postavy pak třídí na milostné vykupitelky ztělesňující nejkrásnější mužský sen

⁷⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 368.

⁸⁰ NOVÁK, Arne – NOVÁK J. V. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*, Brno: Atlantis, 1995, s. 1023.

⁸¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 43.

a dávající Šrámkovu dílu radost a na sobecké hltavé samičky, které svou vnější podobou poráží mužské sny.⁸²

Tento dualismus je patrný i ve spojitosti s čerpáním ženské síly. Ve Šrámkových textech je totiž žena často zmiňována ve spojitosti s ďáblem. Je pokušítkou, která mužům nikdy neodchází z mysli. V tomto kontextu je pak vlastně vnímána jako někdo, kdo muži sílu naopak bere, avšak on bez ženy nemůže žít. Jeník v dramatu *Červen Lidce* o ženách vypráví v tomto duchu: „Stokrát od vás utečem, stokrát si oddeklamujem, že jako houba vypijíte naši sílu...a stokrát se zas vrátíme žítí svůj červen. Ďábel je ve vás!“⁸³ Nejinak je tomu v povídkové tvorbě, v té je žena nazývána třeba bestií nebo démonem. V povídce *Pozdě* z knihy *Osika*, kde žádná ženská postava nevystupuje, se žena objevuje alespoň v rozhovoru dvou mužů a je vyobrazena v podobném duchu jako u Jeníka: „Je to zlý osud, žena nám opět spadla do piva: mouchu bychom nevybili a ženu vypijeme.“⁸⁴

Šrámek na ženu pohlíží ve většině případů z erotického hlediska, zobrazuje tak jakýsi smyslný typ ženství, ve kterém je tělesnost důležitým zdrojem životní energie. Jeho ženské postavy jsou zobrazovány v období milostného zrání, prožívání sexuální deziluze, v situaci, kdy touží po obdivu a lásce. Motiv prvotního citového vzplanutí a pohled na ženu v tomto duchu ze Šrámkova díla nikdy nevymizel. Protipólem jsou pak staré ženy, které nejsou stavěny do hlavních úloh. Jedná se o postavy matek nebo opatrovatelek, které pouze pozorují tyto projevy mládí. Na nich by se však dal pozorovat Šrámkův posun v zobrazování stáří v průběhu jeho celé tvorby. V rané tvorbě si totiž můžeme všimnout striktně odděleného života mladých na straně jedné a starých na druhé straně, až později se Šrámek dostává ke smířlivému až melancholickému přijetí stárnutí, které je zobrazeno například v dramatu *Měsíc nad řekou*.

5.1 Mladá žena

Středem zájmu Šrámkovy tvorby je mládí, nejednou byl také nazýván básníkem mládí, proto je v raných povídkách i dramatech často hlavní postavou mladá žena. Šrámek se nesoustředí na složitost děje svých děl, jde mu o zachycení dojmu nebo okamžiku. Proto je pro něj mládí tak stěžejním tématem, jelikož jde také o prchavý okamžik v životě jedince, který je bohatý na spoustu neopakovatelných prožitků. Mladé ženy jsou v textech opěvovány

⁸² RUTTE, Miroslav. *Dvojzvuk v díle Fráni Šrámka*. In *Knižka o Šrámkovi*. Praha: Fr. Borový, 1927, s. 15.

⁸³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 15.

⁸⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Osyka*. Praha: Fr. Borový, 1924, s. 89.

pro svou fyzickou krásu a probouzejí svými těly zájem u mužů. Podstatné je, že na svět stále nazírají dětským naivním pohledem a svět kolem sebe ohromují svou pulzující bezstarostností. Mužského zájmu si však začínají všimnout, což vede ke změnám v jejich chování, tyto změny můžeme nazývat právě jakýmsi milostným zráním, z jehož projevů mohou být naivní dívky zpočátku mírně zmatené. Tak jako dochází k tělesným změnám, dochází i ke změně pohledu na určité společnosti vštěpované životní hodnoty.

Šrámek mládí směřuje do pubertálních let, kdy je pro dívky důležité mít kolem sebe i dívčí kolektiv, s nímž pak mohou své životní zkušenosti sdílet, pakliže je mají. V opačném případě sdílejí zkušenosti smyšlené. Taková skupinka švitořících a věčně se chichotajících dívek se nevyskytuje v žádném z analyzovaných dramát. Avšak můžeme ji najít například v povídce *Jednoho letního dne*: „Šest slečen vyhopitalo po dřevěných schůdcích plovárny. Jako bys šest lahví odzátkoval, vybuchl štěbot a smích...“⁸⁵ Těchto šest slečen pochází podle jejich slov z dobrých rodin. Bylo by nepřijatelné, kdyby se na veřejnosti ukazovaly vedle muže. Avšak paradoxně právě to je jejich jediným zájmem v tomto letním dni – získat plnou pozornost profesora Hanuše, stát přesně tam, kam padne jeho pohled. Studentky se totiž občas vytrácejí ze svých idylických domovů do tmavého večera, aby mohly s profesorem o samotě laškovat. Hanuš se nenechá vyvést z rovnováhy ani když má teď před sebou všechny pohromadě. Dívky mají spoustu dotěrných dotazů a poznámek. On však ví, jak se z této situace dostat, stačí zmínit věc pro dívky s dobrými mravy nepřijatelnou – vysvětlit jim termín libido sexualis, který si právě chtěl poznamenat do svého notýsku. Z víru poznámek se rázem stane nervózní a pohoršené ticho.

Podobná skupinka se objevuje také v povídce *Naše věrné milování*. Hlavní postava Lína je obklopena děvčaty v obchodě a snaží se obstát v otázkách ohledně svých milostných zkušeností. Touží po nich, ale zatím žádné nemá, tudíž si své odpovědi vymýšlí. S dychtivostí v srdci si plně uvědomuje pozornost mužů a užívá si každý jejich pohled. Až na ten Mařanův, jehož pohled plný obav o její nevinnost ji uvádí do rozpaků: „Co jen to má s tou její duší...? Proč nemluví o jejich rtech? Kdyby například dnes večer chtěl ji líbat... Oh, velmi ráda by mu nastavila rty a... a... kdyby chtěl více...? Nu, ano... oči by mu přitom zazářily a ona by mu padla kolem krku.“⁸⁶ Mařanova touha ji zachránit od slídivých pohledů jiných mužů ho dovede až k tomu, že Línu pozve k sobě do bytu a nabídne jí dobrodružství, po kterém touží. Na cestě k Mařanovi však Lína potká jeho přítele, jenž je okouzlen Líninou bezprostředností:

⁸⁵ ŠRÁMEK, Fráňa. *Osyka*. Praha: Fr. Borový, 1924, s. 7.

⁸⁶ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 86.

„[...] řekne to bez rozpaku, tak na plná ústa, že jde k svému milenci; něco takového je ovšem silnější a krásnější nežli ctnost.“⁸⁷ Tento bezejmenný přítel Línu zavede do svého bytu a svede ji. Línina bezstarostnost a touha po mužské pozornosti se projeví absencí jakýchkoli výčitek, po odchodu od přítele chce totiž pokračovat dál v cestě na schůzku s Mařanem. Jak píše Pavel Fraenkl ve své studii *Milostné osudy v díle Fráni Šrámka*: „Je to podivná, věčná, nevykořenitelná touha po dobrodružnosti, zachycení všech marných krás tohoto života, která zaněcuje pohlaví Šrámkových žen.“⁸⁸

Jedním znakem mladších ženských postav je jistá touha po pozornosti a po nových milostných dobrodružstvích, která ovšem veřejnosti musí být skryta kvůli rodinnému společenskému postavení. Šrámek tím upozorňuje na sešňěrovanost maloměšťanských dívek, které kvůli pravidlům a konvencím nemohou naplno projevit svou přirozenost. Mohli jsme si toho povšimnout právě u skupinky šesti dívek, které se naoko nad vším pohoršují kvůli svému rodinnému postavení. Nejzřetelnější je tento znak v povídce *Silvestrovská noc*, která je v podstatě zaznamenáním dialogu dvou postav na silvestrovském večírku. Je částečně psaná prózou a částečně má formu dramatu. V této epizodě chce mladá dívka odejít před půlnocí, aby nebyla přítomna zvyku těchto večírků, tedy zhasnutí světel a polibku. Považuje ho za ohavnost a neustále se ujišťuje, jestli není pod dohledem svých rodičů. Muž, se kterým konverzuje, jí tedy nabídne, že ji o půlnoci svým tělem zaštití před ostatními dotěrnými muži. V závěru je však jasné, že její záměr byl zcela odlišný, než tvrdila.

„On domlouvavě: Zachránil jsem vás přece před... ohavnostmi.

Ona ovívá se zuřivě vějířem, pak suše a zlostně: Jsem vám za to neskonale vděčna, pane... Odvrátí se a již na něho po celou noc nepromluví.“⁸⁹

Oproti tomuto znaku stojí přirozenost a jakási bezprostřednost, která je vlastní většině mladých postav vyskytujících se napříč celou Šrámkovou tvorbou. Tedy právě to chování bez zábran symbolizující absolutní svobodu jedince, které Mařanův přítel obdivoval na Líně. Ženské postavy následují hlas přírody, žijí takzvaně po zákonu země. Jedná se o postavy, jejichž životním cílem je dosáhnout lásky a pro tento cit jsou ochotné udělat cokoli. V jejich chování je cítit síla, která pramení z určité revolty, chtějí se vymanit ze

⁸⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 89.

⁸⁸ FRAENKL, Pavel. *Milostné osudy v díle Fráni Šrámka*. In *Knížka o Šrámkovi*. Praha: Fr. Borový, 1927, s. 118.

⁸⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Patrouilly*. [online] Praha: Knihotiskárna národního sociálního dělnictva, 1909, s. 60.

Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:d82e11a7-cf47-491d-965e-35bf995ff588?page=uuid:f98cb1e5-d68e-11ec-8254-00155d01210b> [12. 4. 2024]

společenských pravidel, aby mohly následovat hlas srdce. To je věc, která dráždí, někdy až děsí jejich okolí. Tento typ mladých hrdinek můžeme najít v Šrámkově rané dramatice.

Jednoaktové hry pracují na principu absence děje a snaze o zachycení jediného okamžiku. Už z úvodní scénické poznámky můžeme vyčíst, o jaký okamžik se bude jednat. Skrze působení hřejivých slunečních paprsků se ukazuje stále se zvětšující touha po lásce v těle mladé Lidky. „Za bílou řídkou záclonkou u okna sedí Lidka a vyšívá; tetelivá skvrna slunce leží na jejím klíně jako uhýčkaná hlava věrného zvířete, které mžourá velkýma šťastnými očima, přijímajíc mazlení a vyhřívajíc klín v intimitu hnízda.“⁹⁰ Autor zde pracuje s principem, kdy okolní letní atmosféra se odráží v nitru mladé dívky. Z několika replik Lidčina bratra je patrné, že je vychována podle pravidel, že žena by měla sloužit muži. Jeník ji komanduje: „Ježišmarjá, Lidko, hni se... Již tu má stát oběd...! Ženy, ženy... muži sloužití budete, řekl kdosi v jedné osvětlené chvíli...“⁹¹ Ona sama pak v dramatu označuje kuchyni za svůj a matčin rajon, je si dobře vědoma, kde je její místo. Její tužba po něčem větším, po poznání síly června, se projeví ve chvíli, kdy s Jeníkem zůstane o samotě. S absencí dohledu paní Ledyňské mizí i její zábrany.

„Lidka: Jeníčku, (hlas se jí nějak rozestůně), já jsem taky dneska cítila červen. Tam u okna jsem ho cítila.

Jeník: Prsa musíš otevřít a po ničem se neptat... červen přijde...

Lidka (náhle): Pust' mne, Jeníku – tak je mi k zalknutí dusno a...“⁹²

Po přečtení románu *Anna Karenina* má Lidka pocit, že by společnost neměla titulní postavu za její chování soudit. Červen se v ní probouzí. Jeník na sestřiny rozdychtěné repliky reaguje až s obavou: „Kdo bude tuhle touhu nasycovat?“⁹³ Touto milostnou žízni je přiváben i Jeníkův přítel Lošan, který Lidku zahlédne z ulice, když je vykloněna z okna. „Bylo to tak zvláštní: šel jsem kolem a vtom vy jste přiběhla k oknu; nikdy jsem neviděl takových očí, jaké jste měla v tu chvíli; naklonila jste se z okna a ty oči pily, pily, pily...“⁹⁴ Lidčina revolta se projevuje, když tajně odejde z pokoje, aby si s Lošanem domluvila schůzku na večer, kdy bratr s matkou nebudou doma. Právě tento okamžik vítězství přirozenosti dívčího dospívání nad dodržováním domovem vštěpovaných zásad je pro toto drama stěžejní. Jde o vzpouru proti tomu, že je stále bratrem a matkou vnímána jako dítě, o protest vůči mravním zásadám.

⁹⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 9.

⁹¹ Tamtéž, s. 11.

⁹² Tamtéž, s. 16.

⁹³ Tamtéž, s. 16.

⁹⁴ Tamtéž, s. 18.

Je možné si všimnout jisté paralely mezi Lidkou a Línou. Obě mají v sobě neskutečnou touhu po lásce: „A pak Lína má takovou žížeň v krvi a chce hodně, hodně užívat; nu, možná že už zítra nebo pozítří se jí něco tak příjemného přihodí...“⁹⁵ Obě neohlížejíce se na žádné společenské předsudky dosáhnou svého. Obě jsou ale také touto žízní vehnány do náručí obeznalých svůdníků. A v obou případech v textu nejsou vyličený případné následky tohoto jejich soukromého vnitřního vítězství.

V dramatu *Léto* přirozenou ženskou postavu zastupuje Stáza. Na rozdíl od Lidky ji nnesvazuje žádné rodinné postavení, je to obyčejná venkovská dívka. Od dětství je zamilovaná do svého kamaráda Jana Skalníka. Když vyrostli z dětských let, celá ves měla za to, že by se jejich cesty měly rozdělit. Pro svou prudkou povahu se měla Stáza držet od mladého studenta dál. Stáza si však postavila hlavu, až teprve farář Hora jí to rozmluvil. Ona se ovšem nevzdává svých citů a trpí prozatím neopětovanou láskou. Když si Skalník o letních prázdninách projde nešťastným citovým okouzlením ke své tetičce Peroutové, najde útěchu ve Stázině náruči. Stáza svou pravdivostí a životadárnou silou dokáže Jana odvrátit od tragického konce a sama dojde štěstí. Divokost její krve najde sobě rovného.

„Stáza obrátí se k němu; oči jí září; tiše: Já... já vám tam v lukách Jenů šťastně vzdychnu –“⁹⁶

Ve Stázině postavě můžeme vnímat autorovy sympatie k venkovu. Oproti Valče Peroutové působí Stáza drsným neuhlazeným dojmem. Její city jsou však po celou dobu čisté a upřímné. Není schopna jakékoli falše, vše řekne otevřeně, čímž se zásadně liší od povrchní Valči. František Černý konstatuje, že už nikdy se u Šrámka neobjevila postava stejně čisté venkovské dívky, která by se dala připodobnit k Tylovým ženským postavám nebo k Jiráskově Haničce z *Lucerny*.⁹⁷ Jistou podobnost bychom přesto mohli najít v pozdějším dramatu *Plačící satyr* v postavě Ančky Hrubéšové. U této dívky je divokost přisuzována jejímu nemanželskému původu, ale je to postava, která ve svém životě absolutně souzní s přírodou. Její bezstarostnost venkovské dívky dodává celé hře dynamičnost. Je ovšem pravda, že v jejím chování lze oproti Stáze najít i známky neupřímného a koketního citového pohrávání si s mužskými hrdiny této divadelní hry.

⁹⁵ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 83.

⁹⁶ ŠRÁMEK, Fráňa. *Když léto přihrává*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 89.

⁹⁷ ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět*. In *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 389.

5.2 Starší žena

V předchozí podkapitole bylo zmíněno, že Šrámek byl velkým obdivovatelem mládí, které se pohybovalo zhruba mezi šestnáctým a dvacátým rokem věku postav. Jestliže hovoříme o starší ženě, jedná se vlastně o jakoukoli ženu za touto věkovou hranicí. Starší ženy jsou v povídkové i dramatické tvorbě zastoupeny postavami matek a opatrovatelek, které mládí už pouze pozorují a občas se ho nějakou radou snaží korigovat. Jedná se vždy o postavy vedlejší. Vyskytuje se však ještě jeden typ starších žen, který je zpracováván pouze v povídkách. Jedná se o typ starých panen, kterým uteklo mládí ve smyslu mladé radosti z objevování milostných zážitků.

V dramatické tvorbě můžeme najít dvě starší postavy. V dramatu *Červen* se jedná o paní Ledyňskou, matku Jeníka a Lidky, v dramatu *Léto* pak o slečnu Růženku, která se spolu s farářem Horou stará o mladého Skalníka. Postava paní Ledyňské je představitelkou maloměšťácké ženy, nejvíc jí záleží na vytvoření spořádané domácí idyly. Její obraz je stejně jako u Lidky popsán hned v úvodní scénické poznámce. „Stará paní Ledyňská, majíc ve všech tazích něžné usmívání podzimku, čte u stolu ve svém starém koženém divanu noviny; chvilkami urovnává třesavě brejle a pokyvuje hlavou.“⁹⁸ Jak už bylo zmíněno, Šrámkovy postavy jsou vždy úzce spjaty s okolní přírodou nebo s ročním obdobím. Šrámek pracuje s rozdělením životních etap podle ročních dob. Je tedy zřejmé, že název dramatu *Červen* je metaforou přechodu mezi jarem a létem Lidčina života, její milostné dozrávání může připomínat dozrávání plodů v tomto období. V dramatu *Léto* jsou zase v horké letní atmosféře líčena citová vzplanutí. Paní Ledyňská prožívá podzim svého života.

Její životním posláním je vytvářet dokonalou domácí atmosféru pro své děti, číst noviny, dojímat se nad příběhy statečných Čechů a svou dceru vychovávat dle mravních zásad, že žena je svému muži vždy k dispozici. Sama obětavě posluhuje svému synu Jeníkovi, evidentně jedinému muži v této domácnosti, omlouvá jeho pozdní příchody domů a následné vyspávání do pozdních hodin. V jejích replikách je možné si povšimnout problematiky tematizace mužské a ženské sexuality. Zatímco Jeník může svobodně trávit večery po lokálech, Lidka nesmí o žádných nemravnostech ani slyšet. Dokonce ani varieté s matkou a bratrem nesmí navštívit a poslušně musí zůstat doma. Paní Ledyňská se nijak nepozastavuje nad naznačenými milostnými zážitky svého syna, ale zásadně brání, aby se o nich před Lidkou mluvilo.

„Lidka (napjata zvědavostí): No tak, Jeníku, co bylo v tom lokále?

⁹⁸ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 9.

Ledyňská: Neptej se ho na nic, je to beztoho nesmysl.

Jeník: Byly tam, byly tam... španělské stěny a... hehe...

Ledyňská (hněvivě): Nech si ty hezké věci pro sebe, Jeníku, buď tak dobrý. Na pěkných místech si vzpomínáš...⁹⁹

Od jejích dětí paní Ledyňskou dělí věkový rozdíl a stejně tak hodnoty, které sdílí. Její děti touží po životě osvobozeného od konvencí, jejich matka naopak tyto konvence vysoce ctí.

Slečna Růženka v dramatu *Léto* je vlídnou venkovskou ženou, která žije na faře s farářem Horou. Přestože Růžena je pouze hospodyně, nikoli matkou nebo manželkou, působí ve farském prostředí ve vztahu k mladému studentovi mnohem dominantněji než farář. Je to ona, kdo se obává divoké krve Jana Skalníka po jeho otci, je to ona, kdo se snaží mladého muže alespoň trochu usměrňovat. Překvapivé ovšem je, že stejný postoj zachovává k samotnému Horovi, i tohoto dospělého muže často krotí od jistých pokusů „toho rohatého s ohonem“. V jejím vztahu k oběma mužům je sice přítomna přísnost, ale zároveň velká něha a starost:

„Slečna Růžena: Však mu za vlasy vykrákám – – Až vám důstojnosti, povím, kam všude – – (udiveně) Není tady?

Hora (sestoupil do zahrady, pátrá očima kolem; ustrašeněji): Jene!

Slečna Růžena (také ulekána): Bože, bože... opravdu tu není? – – a teď že tu – – (se srdečnou úpěnlivostí) Jeníčku – –¹⁰⁰

Zásadním rozdílem mezi zobrazením venkovských a městských obyvatel v dílech Fráni Šrámka je jejich způsob života. Šrámek si až idealizuje prostředí vesnice jako něco dokonale čistého a přirozeného. Venkovští lidé neznají zahálku, pracují následující přírodních cyklů. Žijí takzvaně podle zákona země. Tento zákon země je vysvětlen v povídce *Po zákonu země*, kde byl poprvé představen farář Hora. Zde se vyskytuje pouze jediná ženská postava, a to jakási postava-vzpomínka. Ačkoli Rozárka zemře hned na začátku této povídky, stojí po celou dobu v jejím středu. Její syn Chvála jde oznámit smrt faráři a je na této cestě pronásledován kaplanem představujícím nekompromisní křesťanskou víru: „Mladý muž hleděl stranou, hlas mu jaksi přisychal k zubům: ‚Maminka...právě před chvílí zavřela oči.‘ Kaplan nejevil překvapení. Měsíc svítil do jeho tváře; objevil se v ní lačný a číhavý výraz. ‚Je na pravdě boží, chtěl jste říci... Nu dalo se to čekat... Lehké odpočinutí dej jí, o Pane! A – je na pravdě

⁹⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 12.

¹⁰⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Když léto přihrává*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 83.

boží, tak je to, Chválo...“¹⁰¹ Celá vesnice věděla o tom, že farář Hora Rozárku miloval. Kdysi odmítl její lásku pro své poslání a poradil jí vzít si jiného muže. Rozárka ani její syn nechodili do kostela a vymykali se tak společenským pravidlům. Právě Rozárčina smrt vede k tomu, že farář Hora začne pochybovat o své víře: „Já? Kněz? Ne – mýlíte se. Tam toho,‘ ukázal ke krucifixu na zdi, ,tam toho se optejte. Vám to snad poví... Se mnou už nemluví, my už spolu domluvili...“¹⁰² Farář lituje svého života zasvěceného Bohu. Lituje, že odmítl Rozárčinu lásku a že ji tak do konce života uvěznil v kleci neštěstí. Rozárka byla právě tou čistou ženou, která chtěla žít po zákonu země, po zákonu lásky. Nedbala náboženských ani mravních zásad. Po její smrti tak farář dospěje k rozhodnutí opustit faru a změnit svůj život, žít pouze podle srdce. „Nadosmrti jsme uvěznil její smích, před smrtí přece ještě naposledy vytryskl. To byla její výčitka. [...] Měla být krásným darem a byla almužnou. A umřela, aby mi svou smrtí tohle všechno řekla. Byla dcerou téhle země, jako já jsem jejím synem. Ale my to dříve nesměli vědět. A nesměli jsme vědět, že jen po zákonu téhle země máme žít – –“¹⁰³

A tato povídka se promítá právě do dramatu *Léto*. Farář tu sice nepřestal působit na faře, ale spíš než v Boha věří v sílu přírody:

„Hora: Modlit? Modlit, Růženko? (Hluboce vzdychne.) Nu ano, jděte se modlit...“

[...]

Slečna Růžena (ruce v klíně sepnuté, načne): Královno nebeská – –

Hora (vpadne): Večere dobrý a tichý, rukou vlídnou přived’ nám našeho Jana.“¹⁰⁴

Žena je tu na rozdíl od povídky nositelkou slepé náboženské víry. Hora je ten, který jako by dostal od autora novou šanci na šťastný život, který se pokouší přivést Rozárku k pozemským hodnotám života:

„Slečna Růžena: Eh, už se důstojnosti, toho strachu před včelami nezbavím, to je konec.“

Farář Hora (šibalsky, významně): Vy už tak, tuším, proti všem žahadlům světa... jste se takhle oháněla... (směje se).“¹⁰⁵

K dosažení dokonalé venkovské přirozenosti Růžence překáží její křesťanství. Šrámkovi byla bližší víra v přírodu, do svých novinových statí, ale i umělecké tvorby se snažil přinést myšlenku pohanství. Lásku viděl v její slunečné prudkosti pohanských hájů, které by se nemělo bránit, aby stála na slunci.¹⁰⁶ Své postavení k víře autor zformuloval také v lyricky

¹⁰¹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Osyka*. Praha: Fr. Borový, 1924, s. 74.

¹⁰² Tamtéž, s. 79–80.

¹⁰³ Tamtéž, s. 82–83.

¹⁰⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Když léto přihrává*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 84.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 40.

¹⁰⁶ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 53.

laděné próze *Životní moudrost*, kde se motýl snaží přijít na to, kdo je Bůh. Na závěr zjistí, že je to někdo vymyšlený, kdo brání lidem ve štěstí, neboť lidé toto štěstí vnímají jako dar a milost od Boha za to, že nebyli hříšní.

Maloměšťácké chování matky se projevuje nejen v dramatu, ale například i v povídce *Září*. Vypravěč si zde vzpomíná na jednu ze svých podzimních lásek, a ačkoli žije v láskyplném vztahu, vypraví se za ní do jejího rodného městečka. Zjišťuje, že Marie Bajerová stále bydlí se svou matkou a že se živí jako učitelka. Když vstoupí do Mariina domku, zastihne doma pouze její matku. Ta má sice na kratičký okamžik v očích výčitku, že u dveří stojí muž, který její dceru opustil, ale ta se v mžiku mění v radost. Nečekaná návštěva pro ni znamená příslib svatby, v jediné vteřině si nově příchozího od hlavy až k patě zanalyzuje: „Paní měla zamoučené vlasy, a kdybych jí byl v tom okamžiku řekl, aby zavřela oči, a optal se jí, jakou mám kravatu, jaké mám knoflíky u manžet, byla by to jistě správně a s přibližnou cenou věděla, neboť s úsudkem v tom směru byla jistě již hned v prvních vteřinách hotova.“¹⁰⁷ Vypravěč se této situaci přizpůsobuje, přistupuje na divadlo, ve kterém hraje hlavní roli a sám sebe nazývá paňácou. V postavě matky Šrámek kritizuje materiální zaměření maloměšťáckého obyvatelstva. Matka se každým svým slovem snaží zavděčit v jejích očích budoucímu ženichovi. Nehledí na svou dceru, jedná za ni a neúprosně pokračuje ve výslechu. Když se zmýlí v mužově profesi, její zájem na moment ochladne, neboť očekávala větší prestiž: „A paní neumdlévá, poťukává mne, ťuká a ťuká. ‚Takové pěkné postavení přece...profesorem račte být, že ano?‘ ‚Oh ne... do časopisů píšu, tu a tam nějakou knížku vydám...‘ ‚Ach, tak...‘ Paní se poněkud pomátla a zcela zřejmě ochladla; ale ihned byla opět na výši situace.“¹⁰⁸ Podobnost s paní Ledyňskou můžeme najít v jistém rozporu štěstí, které by matky pro své děti chtěly zajistit, a skutečného štěstí, kterého by se dětem mělo dostat podle autora.

V této povídce je také zobrazena hranice mezi mladou a starší ženou. V příběhu se totiž objevuje Mariina mladší sestra Ida, která má šestnáct let. Ta získá vypravěčovu absolutní pozornost, kvůli ní zapomíná dokonce na svou partnerku v Praze, o které na začátku povídky mluvil jako o všech květech, ke kterým se jeho srdce vztahovalo, svázané v jednu kytici. Ida o své sestře hovoří negativně, sestřin život připodobňuje k popelu. Postava Marie se však v ději nemůže nijak bránit, za celou dobu se totiž neobjeví. Je odsouzena být starou opuštěnou pannou, zahořklou učitelkou, na jejíž fotografii se její dávná láska ani nemá potřebu podívat,

¹⁰⁷ ŠRÁMEK, Fráňa. *Osyka*. Praha: Fr. Borový, 1924, s. 49.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 52.

neboť si úsudek již vytvořila na základě toho, co si vyslechla: „Poslední fotografie! Netřeba – vidět. Mrzutá, šedivá zlostí, prsty od červeného inkoustu – známe to! A – září! Mé září – a její září!“¹⁰⁹

Naplněním mladého života žen je podle Šrámka ukojení sexuální touhy. Pokud k tomu z jakéhokoliv důvodu nedojde, je žena odsouzena k postupnému rozkladu a je automaticky vnímána jako stará. Zmeškala období, kdy o ni muži mohli jevit zájem, a tento čas už nikdy nemůže dohnat. Jedinečnou je v tomto směru povídka *Plameny*, která tematizuje ženu šířanou plameny vnitřní neutišené touhy: „Když rozpálené břicho vystřeluje plameny, v klínu vaří se olovo, bradavky prsů pukají jak bronzová zrna a nohy a ruce tetelí se jak úpěnlivé volání...“¹¹⁰ Není to první povídka, kde se vyskytuje motiv plamenů ve smyslu vášnivého chtíče, můžeme se s ním setkat už v povídce *Ejhle člověk...!*, kde je malý Jeník svědkem sexuálního aktu svých rodičů.

Slečna Augusta je pětaticetiletá panna, která se svého panenství touží zbavit. Symbolicky ho tak v povídce nabízí zdarma k odložení v antikvariátu. Vnímá ho jako nesnesitelné břímě, které si nese s sebou životem. S výsměšnou ironií vzpomíná na všechny potenciální milence v minulosti, kteří vždy nakonec dali přednost jiné ženě. Vysmívá se naivním představám o manželství, které jí nabízel jeden z mužů, jako jediné možnosti sdílet společné lože. Její chtíč ji dovede k tomu, že se snaží svést kohokoliv, aby ji zbavil její překážky na cestě ke štěstí. Z Augusty se stává jakýsi animální tvor, který začne jednat pudově. Postupně sebou začíná více a více pohrdat: „Jako námořní loupežníci, tak všechno toužilo v ní po orgiích, jako mořští loupežníci, těšící se na orgie, až přistanou ku břehu. Nepřistála ku břehu. Jen svým hlasem a svou žízni hřešila. A loď už je rozbita. Na dřevě, shnilé, fosforeskující palubě klečí mořští loupežníci a modlí se k Panně...“¹¹¹

Stále se stupňující zoufalství odehrávající se v jejím nitru ji přivede na cestu zkázy, když se vydává na městskou periferii: „Jí však už nebylo zastávek, varovného hlasu na této cestě. Běžela na nůž prsama. Potkala tři muže v dělnických halenách. Byla připravena. Chtěla třeba tři muže, deset, sto.“¹¹² Zkáza přichází, hrdinka je surově zbita a potrhána místními prostitutkami. Na závěr odchází podél kolejí, kudy by každou chvíli měl jet rychlík. *Plameny* jsou jedinou povídkou, která se tak důkladně věnuje ženskému nitru a postupující frustraci z neukojeného sexuálního chtíče. Také se jedná o jedno z mála děl, kde je přesně specifikován

¹⁰⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Když léto přihrává*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 53.

¹¹⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 126.

¹¹¹ Tamtéž, s. 128.

¹¹² Tamtéž, s. 132.

věk postavy a kde je několikrát označena za starou. Podobný motiv žen hladovějících po tělesné blízkosti, již ztratily, když muže odvedli do války, můžeme najít v poválečném dramatu *Zvony*.

5.3 Ženská deziluze

Stejně jako se František Buriánek snažil specifikovat hlavní opakující se motivy ve Šrámkově próze, pojmenoval tyto motivy také Karel Krejčí v doslovu k výboru *Prvních jedenadvacet*. Kromě antimilitarismu jmenuje motiv dívky, jejíž touhu po velké lásce společnost potlačila a zabránila jí v dosažení tohoto cíle.¹¹³ Zklamání žen se projevuje různým způsobem. Motiv ženské deziluze souvisí se sociálním postavením, ve které se postava nachází. Často pochází z nuzných podmínek a její deziluze pramení z materiální bídy. Jindy deziluze vychází z neopětované lásky a pocitu opuštění, případně ze sexuální podstaty lásky. Základním principem zobrazení ženské deziluze je vystižení rozervanosti lidské duše, která se vzpírá situaci, do které je společností vržena.

V předchozí podkapitole byla zmíněna frustrace z neukojené sexuální touhy, která vedla až k autorem naznačené sebevraždě. Ženská hrdinka však nedojde vždy svého štěstí, pokud se podrobí tělesnému aktu lásky. Vzniká tak jakýsi rozpor u ženských postav, kdy beznadějí se mění ve smyslnost, avšak smyslnost se zároveň může změnit v beznadějí. Aktovka *Dvě království* zachycuje okamžik, kdy se z Doubravy Ortové stává v jednom studentském pokojíku žena. Zachycuje velké zmatení odehrávající se v nitru ženské postavy, která prožívá kontrast své pohádkové iluze s realitou: „To, že jsem tě měl tolik rád, musel jsem zlomit ono rozčarování skleněného vrchu, hlídaného draky. Ze zakleté princezny musel jsem udělat živoucí ženu.“¹¹⁴ Šrámek v tomto dramatu propaguje myšlenku volné lásky. Student Jaška, který se sblížil s mladou Dubou, je mluvčím autorových názorů v tomto aspektu. Základní myšlenku dramatu vystihuje věta z příspěvku Alberta Pražáka v *Knížce o Šrámkovi*: „Muž, jenž učinil ženu ženou a zapomněl ji učiniti manželkou, i tak jest jí blahoslaveným, protože jí otevřel smysl bytí.“¹¹⁵ Šrámek hrdinku staví do volby mezi svobodným životem a životem křesťanky. Jaška na Dubu naléhá a vyčítá jí její slabost, kterou mu zkazila jejich svatou chvíli: „Mohlas mít potom ulekané oči: Ale velkým vítězstvím ulekané, ne takhle slabošsky, ne před tím nasugerovaným blátem ulekané... A plakat jsi také mohla. Ale ne tímhle křesťansky

¹¹³ KREJČÍ, Karel. *Počátky Šrámkovy prózy*. In *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 189.

¹¹⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 264.

¹¹⁵ PRAŽÁK, Albert. *Fráňa Šrámek prozaik*. In *Knížka o Šrámkovi*. Praha: Fr. Borový, 1927, s. 44.

skrupulosním pláčem, ne tímhle otrockým pláčem.“¹¹⁶ Duba se odvrátila od mravních zásad, jež s větší silou následně zaútočí na její svědomí. Nedokáže být silnou nezávislou ženou, a proto v záchvatu paniky Jašku začne přemlouvat ke společné sebevraždě. V nešťastné šílené křeči jej pošle pro revolver. Šrámek zde vystupňoval Dubin pocit zneužití příchodem další postavy. Šebor, jenž je evidentně stejně jako autor v té době studentem práv, při příchodu do pokoje uvidí spící ženu a s úsměvem ji nazývá právním termínem *res nullius*. Tento termín označuje věc, která nemá vlastníka. Jedná se o myšlenku, která na jednu stranu dráždila společnost odkazem k volné lásce, zároveň však umocňovala vnitřní strach Duby, která prožívala *nicotu* a opuštěnost. Sebedestrukci Duba podtrhne tím, že se začne vysmívat křesťankám: „Křesťanky jsou tak choře bílé. Křesťanky jsou z vosku, pohanky jsou z plamenů. Křesťanky jsou chudobky, pohanky jsou palmy.“¹¹⁷ Ve svém cynickém odevzdaném smíchu připomíná slečnu Augustu. Mrazivé odhodlání získává Duba až při svém odchodu z pokoje, když z Jaškova dopisu vyčte, že má zůstat, pouze dokáže-li být pyšná na jejich společnou noc.

Paralelu k postavě Duby tvoří postava Lidky v povídce *Lavina*. Lidka stejně jako Duba naplnila tělesnou stránku lásky, aby pak zůstala opuštěná. Ivan Hurt našel své štěstí ve volném svazku s Kristou. Jejich společně budovanou sílu však naruší Lidčina sebevražda. Ivan stejně jako Jaška hledal nezávislou ženu a Lidka stejně jako Duba nemohla obstát: „[...] byla malou loutkou z bláta, že nemohla nahoru k němu a on dolů k ní nechtěl, nechtěl; [...] bouřil v přilnavosti jejího těla, které zasloužilo býti milováno, ale její duši, malou a jepicovitou, slabou a neodvážnou, tu nemohl, nemohl milovat...“¹¹⁸ Stejného zacházení se mu v závěru dostane od Kristy, která ho se slovy „milovala jsem silného“ opustí. Krista je protipólem Lidčiny postavy, je typem silné ženy, která neustoupí ze své lásky. S odkazem ke Šrámkově stati *Budu hovořiti o lásce*, zastupuje Krista názor, že by nikdo neměl zasahovat do cizí svobody. V této povídce dochází k jakémusi uzavření motivu viny a její odplaty.

Deziluze spojená s životem v bídě se objevuje v povídce *První krok*. Povídka zachycuje okamžik, kdy dcera pochopí, že veškeré její představy o budoucím životě musí jít stranou. Dívka je povinna svou rodinu uživit. Musí jít tedy poprvé na ulici prodávat své tělo: „Tonička ale chápe jen, že to tak nějak musí být, že se sice děje něco strašně smutného, ale že to již tak musí být. [...] – Nerozsvěcujte, mamí... – Tonička opět nechápe, proč jí hlas tak úzkostně

¹¹⁶ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 265.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 272.

¹¹⁸ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 99.

zaúpěl; ví jen, že bolest teď bude ještě větší, když na ni padne světlo.“¹¹⁹ Tragika ženských postav spočívá v zachycení okamžiku uvědomění si reality. Pro kontrast mezi dětským světem snů o velké lásce a dospělou krutostí zatracení těchto krásných iluzí jsou této deziluzi vystavovány především mladé postavy. Uvědomění si zodpovědnosti za situaci, ve které se nachází, vede postavy ke krajním impulzivním řešením vlastního osudu, která jejich beznadějnou perspektivu ještě stupňují.

Poslední deziluzivní pohled ženské postavy přináší povídka *Ejhle člověk..!*, konkrétně postava Jeníkovy matky. V některých předchozích povídkách Šrámek zobrazil sen o mateřství. Například v povídce *Veruna* titulní postava po prvním milostném zážitku nachází světlo svého života z pocitu, že by se mohla stát matkou. Mládí Jeníkovy matky bylo naopak těhotenstvím rozlomeno v půli. Stala se svobodnou matkou, která žije v bídě. Nemá žádné radosti v životě, na její mladé tváři přibývají vrásky. Je plná zloby, na sebe, na dítě, na otce, který odešel: „Matka prala, posluhovala a bůh ví, co všechno dělají takové chudé ženy; zlé chvíle přicházejí a ruce chtějí odemstít všechna kopnutí osudu; dítě má vyjevené oči, když je bito, maminka sama by plakala, když bije, a přece bije, po tvářích bije.“¹²⁰ Její chování se změní, když ve dveřích stane Jeníkův otec. V jejím hlasu se nejprve ozývá hořká ironie, když vidí, že se muž asi dlouho nezdrží. Pak ji ale zachvátí naděje na lepší život, která se odrazí v jejím hlase, oblečení i držení těla. Naděje, která zase pohasíná s několika stříbrnými mincemi, které přistanou na stůl. Vše opět zachvátí marnost lidského snažení a okolní bída se znovu zrcadlí v niterné bolesti postav.

5.4 Žena v manželství

Jak již bylo naznačeno, Šrámek považuje manželství za okolnost, jež ženě ubírá na hodnotě, protože jí přichází o svou svobodu. Ačkoli ženy sní o manželství z lásky, často se ocitají v materiálně výhodných svazcích, které je vnitřně neuspokojují. Buriánek manželství nazývá druhem sociální nerovnoprávnosti či dokonce otroctvím.¹²¹ Na ženu je pohlíženo jako na mužův majetek, se kterým si může nakládat dle svého, ke kterému si může dovolit cokoliv. Žena je zároveň spojena, jak už jsme zmiňovali, s určitou přízemností, a je tudíž vnímána jako překážka v rozvíjení ideálů zasněných bohémů.

¹¹⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 66.

¹²⁰ Tamtéž, s. 25.

¹²¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981, s. 52.

Jestli autor sám uzavřel se svou celoživotní partnerkou na sklonku života manželství, není jasné, neboť se v tomto zdroje různí. Avšak jisté je, že Miloslava Hrdličková byla po většinu svého života svobodná, neboť by uzavřením manželství přišla o finančně ohodnocené místo úřednice, a tedy o svou nezávislost. Hrdličková byla také ještě před seznámením se Šrámkem aktivní členkou Ženského klubu českého, který byl střediskem aktivistek ženského emancipačního hnutí.¹²² Myšlenky svobody a rovnoprávnosti v postavení žen se ve Šrámkových dílech pravděpodobně umocňovaly a zůstávaly v nich přítomny také vlivem tohoto vztahu.

Tematizaci postavení ženy v manželství můžeme otevřít pohledem na postavu Valči Peroutové z dramatu *Léto*. Přijela na venkov do rodného kraje svého manžela a od počátku tímto krajem a místními lidmi pohrdá. Oba manželé se žijí jako spisovatelé a okolní svět vnímají jako inspiraci. Zajímavostí je, že Otokar Fischer ve své recenzi premiéry tohoto dramatu shledal, že zobrazení ženy v pozici spisovatelky mu připadá komické, vyjadřuje se v této souvislosti dokonce o karikatuře soudobého písemnictví.¹²³ Zacházení Perouta s Valčou se ukazuje problematické ve chvíli, kdy se mezi ně postaví Jan Skalník, který je majetnickým nárokováním manželky pohoršen. Perout chce Valče vtrhnout do komory, kde se koupe, a podat jí posměšně telegram od jejího ctitele básníka Chvojky.

„Perout (překvapeně hledí na Skalníka, pak se však rozesměje a jde ke dveřím komory, na něž zaklepe): Ty... Valčo, pootevři trochu, podám ti velmi zajímavý lísteček...

Skalník (jen vteřinově zaváhá, pak vrhne se týmž směrem, nastavuje ruce proti Peroutovi; je velmi vzrušen; překotně mluví): Ne, ne! Znovu ji urážíte! Je to hrubé, co děláte! (skoro do slz rozčilen) Nemůžete přece nyní – tam...

[...]

Perout (se zlostným humorem, opakuje po něm): Muž proti muži! Urazil jsem vaši tetičku! (směje se) Situace je ovšem poněkud komplikovaná tím, že vaše tetička je mou ženou.“¹²⁴

Skalník ve své mladistvé naivitě a slepém citovém okouzlení nedokáže pochopit, že Perout svou ženu nenosí na rukou a nezahrnuje ji pozornostmi.

¹²² BLAHOŇOVSKÁ, Šárka. *Od Ženského klubu k Šrámkově Sobotce. Osobnost a dílo Miloslavy Hrdličkové-Šrámkové*. [online] Bakalářská práce, vedoucí Heczková, Libuše. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky, 2014. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/20.500.11956/70689> [13. 4. 2024]

¹²³ FISCHER, Otokar. *Šrámkovo Léto*. [online] *Národní listy* 55, 1915, č. 150, 1. 6., s. 4. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:3e5bddb0-3c49-11dd-a3e2-000d606f5dc6?page=uuid:3e1a5b10-31d1-11e7-b650-5ef3fc9ae867&fulltext=%C5%A1r%C3%A1mek> [14. 4. 2024]

¹²⁴ ŠRÁMEK, Fráňa. *Když léto přihrává*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 36–37.

Drama *Léto* je opět možné vnímat v souvislosti s povídkovou sbírkou *Osika*, jak už bylo jednou učiněno v případě faráře Hory. Základní motiv dramatu je totiž stejný jako v povídce *Nuda*. Jsou tu zobrazena manželství dvou lidí, kteří se vedle sebe nudí a vlastně si vůbec nejsou blízcí. Žena mužem v obou případech pohrdá. Proto najdou způsob, jak si zkrátit nudnou chvíli, tedy citově poblouznit mladého muže. V případě povídky *Nuda* Julča Stárková nedokáže odolat myšlence, že by mohla být svému muži nevěrná a Stárkovi by to přitom připadalo jako nezávazná hra. V dramatu *Léto* zase Perout bere Skalníkovu citové vzplanutí jako kreativní podnět pro svůj nedělní fejeton. Povídka byla inspirací pro drama natolik, že se opakují i některé scény, například právě zmíněná koupel.

Žena jako překážka muže ve svobodě je zobrazena v povídce *Shledání*. Tato povídka se opět stala inspirací pro drama, její motiv setkání dvou mužů, jejich hodnocení dosavadního života a sentimentální vzpomínání na mladé vize a sny se stalo základem pro pozdější drama *Měsíc nad řekou*. Problematika dvou světů muže a ženy je vyobrazena už v úvodních větách povídky: „Dobrý hoch. V mládí měl sny a myšlenky; aby to obé ubil, stal se úředníkem a oženil se. [...] Jeho žena byla dobrá. V mládí neměla snů ani myšlenek, nemohla nic ztratit, když se vdala.“¹²⁵ Manžel Stanický zdá se být s Valčou spokojen, mají spolu malé dítě a žijí relativně spokojený život mladé rodiny. Ve chvíli, kdy se objeví Mařan, se jeho přítel z mládí v prvních chvílích stydí za fakt, že je ženat. Mluví o manželství, jako by se jednalo o slabost. Mařan je spisovatel, který svými poznámkami narušuje Stanického jistotu ve své ženě. Sám je starý mládenec: „Nuže, k tvému uspokojení: nenašla se posavad žena, kterou bych tak málo cenil a tak mnoho miloval, aby – –“¹²⁶ Mařan se o ženě vyjadřuje jako o otravné mouše, v jejímž bzučení je něco démonického až výsměšného, co činí muže nervózním. Tímto výrokem se však rozbije jejich mladické přátelství, přestanou vyznávat stejné životní hodnoty. Stanický vysvětluje svůj nynější pohled na ženu: „Hehe, i bzučí, bzučí... už ale nerozčiluje, nečiní krvelačným, chceš-li... její bzukot uspává, hezky se po něm chrní a tupne...“¹²⁷ Stanický se oficiálně vzdává všech svých mladistvých vizí, přeje štěstí všem, kteří stále hledají svou Ameriku a na jejichž lodích nejsou ženy, které by jim braly sílu v hledání: „Žena jest to, co říká: Nehledej, vše najdeš u mne. A najdeš. Nejsou to žádné hory, ledovce. Je to malý domeček v nížině; kam se podíváš, všechno je malé, k nevzlétnutí nízké...“¹²⁸ V této povídce dochází ke střetu dvou pohledů na manželský sňatek a ženu v něm. Žena může být

¹²⁵ ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 135.

¹²⁶ Tamtéž, s. 137.

¹²⁷ Tamtéž, s. 139.

¹²⁸ Tamtéž, s. 141.

vnímána jako ta, která dává klid a útěchu bezpečného domova, přivádí muže k obyčejnému životu a k malým radostem, anebo jako ničitelka fantazie a svobody, která bere muži sílu a nutí jej ke snížení jeho požadavků od života.

Tematika nevěry je v tvorbě analyzovaného období celkem častá. K tematizaci ženy ve Šrámkově tvorbě je zásadní skutečnost, že nevěra je slabostí výhradně ženských postav. Ženské hrdinky však přistupují odlišně k případnému oznámení této situace svému protějšku. Je možné to prokázat na třech případech. Prvním z nich je povídka *Žena*, která je jedním z textů, jež zůstaly pouze na stránkách časopisu. Příběh je velice prostý. Žena přichází do pracovny svého manžela, aby mu oznámila, že od něho odchází za jiným mužem. Manželé si kdysi slíbili, že kdyby nastala chvíle, kdy se jeden z nich zamiluje do jiného, druhý nebude jeho svobodě bránit. Jiří Borský je raněn manželčinými slovy, zdrcen trpělivě čeká, až žena dokončí větu: „Teď, když se na ni nedíval, mohla jej pozorovati. Hleděla na jeho skloněnou hlavu. Jak znala každou kučeru na téhle rozčuchané hlavě! Co se natrápila na příklad jen s touhle šešulkou, co se jí neodhrnovala z čela! Zcela bezděčně učinila pohyb, jako by to chtěla i teď udělati. Ale ruka jí ucouvla. Oči se jí náhle vyjevily. Teď že by už nesměla to udělati? Že by tahle hlava už nikdy neležela v jejím klínu?“¹²⁹ Tato krátká povídka zachycuje změny v nitru ženy, která v náhlém návalu citů začíná litovat vyslovených slov o odchodu. Trpí tím, že muži způsobila bolest a v jejích očích Jiří roste, když pro ni nemá jediné výčitky, když ji dokonce něžně pohladí. Najednou chce ještě alespoň na chvíli zůstat v jeho přítomnosti. Svou něžností muž získává zpět její srdce, žena se mu vrhne k nohám a vyznává mu svou lásku. V této povídce se žena k situaci nevěry postaví přímo a s odhodlaností, nakonec však paradoxně partnery sblíží silnějším citovým poutem.

Odlišně k tomuto tématu přistupuje Valča Peroutová z dramatu *Léto*. Její postava skrývá otázku nevěry do pátrání po inspiraci své novely. Rozhovor s jejím mužem nenaráží na její provinění přímo. Naopak slouží k jinému účelu, k zobrazení cizosti mezi manželi. Taktéž je možné si povšimnout motivu nudy převzatého z dříve zmiňované povídky.

„Peroutová (vstane, jde k oknu, a stanouc tam, schýlí hlavu, svěší ruce; póza; pak významně, divadelně dýchnutým hlasem): Tomáši, klamala jsem vás.

Perout (jenž překvapeně ji sledoval, nabere zprva nejhloupější výraz obličeje; pak pochopí, pleskne rukou po čele a ukáže palcem ku psacímu stolu; hvízdne tiše; i on teď vezme divadelní postoj; s pathetickou dvorností): Těším se, že jste se přitom nudila méně, než kdybyste mi zůstala věrna – –

¹²⁹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Žena*. *Národní obzor* 1, 1906–07, č. 19, 27. 4., s. 5.

[...]

Perout: Ale Valčo, Valčo... čtyři roky spolu žijeme, a nepozorovala jsi dosud, že se nehodím na hrdinu do žádné novely, leda nějaké čechovovské...?

Peroutová (okamžik jej mlčky pozoruje; pak zchladne): Máš pravdu.¹³⁰

V návaznosti na tento úryvek se může její závěrečný odchod od manžela, kterým pohrdá, jevit jako hledání správného hrdiny jejího příběhu. Zároveň je Chvojka jediným příslibem nového léta v jejím životě, nového citového vzplanutí. Její manželství je zcela jasně vyobrazeno jako neupřímný maloměšťácký vztah, ve kterém není nic než nuda a chlad.

Posledním příkladem je postava Olgy vystupující v dramatu *Pravda*. Její muž Havlena byl po tři roky vězněn. Opuštěná Olga toužila po vlídných láskyplných dopisech, toužila po pozornosti. Toho se jí od Havleny nedostávalo, a tak měla pocit, že z jejího mladého těla vyprchává život. Tento tělesný hlad ji přivedl do náruče milence: „Nu, neudělal vlastně mnoho, pohlédl pouze na mne a shledal, že jsem živá a že jsem mladá a že jsem hezká... nu, nejsem dosud hezká, Hanko? Jsem dosud živá? Nejsem jen vzpomínková statue?“¹³¹ Olga se rozhodne zamlčet tuto skutečnost a je raněna, když ji Havlena bez jakékoliv pochyby označí za ženu, která po tři léta čekala. Tato jistota v jeho slovech ji utvrdí v pocitu, že pro něj není živoucí ženou. Uzavře se do sebe, všechny další vyřčené fráze už jen prohlubují její odcizení, které vede až k závěrečnému cizímu a posměšnému pohledu na jejího muže. Důležitou postavou je tu Petr Hanka, který na sebe vezme roli jakéhosi tlumočnicka, stane se zrcadlem ženina nitra. Snaží se vstřípit Havlenovi myšlenku na jeho ženu: „Ostatně, snes se, orle, trochu níže. Olga už chvíli ti naznačuje, že nula od nuly pojde.“¹³² Havlena však pokračuje v přehlížení své ženy. Po tři roky musela šetřit každou korunu a postupně rozprodávat majetek, za to se jí však dostane pouze vyčinění, že prodala jeho filozofické knihy. Pro Havleny je důležitější jeho vlastní svoboda a Hanka se tak stává obhájcem mladé ženy.

„Havlena: [...] Představ si, Petře... kdybys ty se takhle vrátil...po třech letech...

Hanka (vpadne): K ženě, která po tři léta čekala.

Havlena: Ano, k ženě... a na svobodu vůbec.

Hanka: Především k ženě... především k ženě. [...] Řekl bych si asi takhle: Vidiš, Petříčku, orel hnízdí na vrcholcích skal, ale žena, ta v údolích u řek žije, každé studánky se táže, aby jí

¹³⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Když léto přihrává*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 12.

¹³¹ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 365.

¹³² Tamtéž, s. 377.

řekla, že je mladá a krásná, všech zrcadel a všech očí se táže, aby jí to řekly, aby ji pochválily.¹³³

Nevěra je tedy zobrazována jako přirozená reakce na nedostatečnou pozornost od mužů, přičemž žena není odsuzována, ale spíše obhajována.

¹³³ ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 377.

6. Závěr

Cílem této práce bylo analyzovat ženskou tematiku ve Šrámkově rané dramatické a povídkové tvorbě. Pokusili jsme se vytyčit základní rysy Šrámkova díla a umělecké, politické a myšlenkové směry, které měly vliv na jeho specifický autorský styl, tedy dekadenci, anarchismus, antimilitarismus, impresionismus, vitalismus a zásadní vliv zahraniční literatury. Následně jsme se důkladněji věnovali zvláště povídkové a dramatické tvorbě v období od Šrámkova debutu do roku 1915. Snažili jsme se vystihnout Šrámkův vztah k přírodě, neboť přírodní scenerie se výrazně podílí na atmosféře jeho děl a zároveň je využívána pro zobrazení nálady, charakteru či sociálního postavení postav. S ohledem na soudobou kritiku jsme také upozornili na specifičnost používaného jazyka postav, který se snaží o vystihnutí jejich nitra, dále pak také na osobitost autorových scénických poznámek. V kapitole o dramatické tvorbě jsme autorova dramata uvedli do kontextu s dramatikou A. P. Čechova a pokusili se shrnout Šrámkův vliv na vývoj českého lyrického dramatu.

V druhé části práce jsme se snažili charakterizovat postavení ženy ve Šrámkově próze a dramatu. Žena má důležitou pozici v jeho tvorbě, často je hybatelkou děje a zásadně ovlivňuje život ostatních postav, nejednou je vnímána jako zdroj síly pro mužské postavy. V kontrastu je však také vnímána jako negativní magnet zbavující muže jeho svobody. Postavení Šrámkových ženských hrdinek ovlivnily jeho anarchistické postoje, žena by v jeho očích měla mít svobodu rozhodování, a to zdaleka nejen v milostném životě. Na základě opakujících se motivů a témat spojených s ženskými hrdinkami v analyzovaných textech jsme vymezili čtyři kategorie. Nejprve jsme se věnovali zobrazení mladých hrdinek v době milostného zrání, upozornili zde na Šrámkovu snahu zobrazit přirozenost a bezstarostnost mládí v kontrastu s maloměšťáckými pravidly. Následně jsme svou pozornost soustředili na starší ženy. Na základě analýzy jsme si tak všímali dvou podkategorií, tedy postav matek a postav starých panen. V další podkapitole jsme upozornili na opakující se motiv ženské deziluze pramenící buď z materiální bídy, anebo z rozporu mravních zásad a sexuální podstaty lásky. V posledním oddílu jsme se věnovali postavení ženy v manželském svazku, v němž je žena vnímána jako majetek muže, nebo jako překážka v jeho nezávislém životě. Součástí této podkapitoly je také tematizace nevěry, která je u Šrámků vždy slabostí ženy.

Autorova poválečná tvorba přinesla jistě odlišné situace, ve kterých ženy figurovaly. Řada námi zmiňovaných situací se však opakuje i ve Šrámkově pozdější tvorbě. Určitě se zde otevírá otázka, zdali autor později mění svůj přístup k věku ženských postav, jejich sexualitě nebo sociálnímu postavení.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Lahučková Barbora

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název bakalářské diplomové práce: Tematika žen v dramatické a povídkové tvorbě Fráni Šrámka do roku 1915

Vedoucí bakalářské diplomové práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Počet znaků: 109 514

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 37

Klíčová slova: Fráňa Šrámek, české drama, česká povídka, ženské postavy, anarchismus

Anotace: Bakalářská práce se zabývá tematizací žen ve vybrané rané dramatické a povídkové tvorbě Fráni Šrámka. V první části práce rozebírá charakteristické prvky Šrámkova díla. Zvláště se pak zaměřuje na předválečnou dramatickou a povídkovou tvorbu s ohledem na soudobou kritiku. V druhé části analyzuje ženské postavy, rozebírá generační rozdíly, ženskou sexualitu, postavení žen ve společnosti i jejich roli v manželství. Opírá se také o myšlenku volné lásky spojenou s českým anarchistickým hnutím.

Resumé

The aim of this bachelor thesis was to analyze the theme of women in early dramatic and short-story works of Fráňa Šrámek until 1915. In the first part we had to define characteristic elements of Šrámek's works, the basic influences which created his special style of writing – decadence, anarchism, antimilitarism, impressionism, vitalism, and also the influence of foreign literature. Fráňa Šrámek was very connected to nature and he mirrored a scenery or the season of the year to the atmosphere of drama or short-story or he even used it for a depiction of the mood or personality of the main characters. We also mentioned his sensitive work with the Czech language which he used for the expression of the soul of characters. We used critical reviews of the 20th century for a definition of his pre-war dramatic and short-story work.

In the second part we analysed the theme of women in Šrámek's works. The thesis was focused on the influence of Czech anarchism, especially the idea of free love, on the image of woman in works by Šrámek. We found out that Šrámek fought for a better social status of women, for their freedom in love and relationships. We found a big difference between the depiction of young and old woman. A young woman needs love in her life, sexual love is the most important thing in the life of the young woman. Old ladies's role is the mother or old maid. We made a special chapter about women's disillusion coming from a sexual essence of love or poverty. The last part focused on woman in marriage, where we found out that Šrámek described it as something unnatural. Woman can be a wife giving comfort to a man or she can be viewed as an obstacle to man's dreams. Theme of infidelity also attracted our attention, because it was always woman who was unfaithful to her husband.

Použitá literatura

Primární literatura:

- ŠRÁMEK, Fráňa. *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956.
- ŠRÁMEK, Fráňa. *Osyka*. Praha: Fr. Borový, 1924.
- ŠRÁMEK, Fráňa. *Patrouilly*. [online] Praha: Knihovna národního sociálního dělnictva, 1909. Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:d82e11a7-cf47-491d-965e-35bf995ff588?page=uuid:f98cb1e5-d68e-11ec-8254-00155d01210b> [12. 4. 2024]
- ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959.
- ŠRÁMEK, Fráňa. *Když léto přihrává*. Praha: Fr. Borový, 1948.
- ŠRÁMEK, Fráňa. *Červen*. Praha: Zátíší, Knihy srdce i ducha (B. M. Klika), 1923.
- ŠRÁMEK, Fráňa. *Fráňa Šrámek píše Milanu Svobodovi*. *Divadelní noviny* 32, 2023, č. 15, 19. 9.
- ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty: výbor korespondence 1915–1918*. Praha: Československý spisovatel, 1956.
- ŠRÁMEK, Fráňa. *Budu hovořiti o lásce*. [online] *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky* 14, 1977, č. 10–12, s. 57. Dostupné z: <https://kramerius.svkhk.cz/view/uuid:201cb80a-d6f1-407e-980a-6f15330fc612?page=uuid:85b7b6bc-e598-11e9-be6c-00155d012102> [3. 4. 2024]

Sekundární literatura:

- ARLETH, Louis. *Fráňa Šrámek: Ejhle člověk..! Srdce* 3, 1903/04.
- BURIÁNEK František. *Národní umělec Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1960.
- BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976.
- BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1981.
- ČERNÝ, František. *Šrámkův jevištní svět*. In *Červen a jiná dramata*. Praha: Československý spisovatel, 1959.

- ČORNEJ, Petr a kol. *Česká literatura na předělu století*. Jinočany: H+H, 2001.
- DYK, Viktor. *Satiry a sarkasmy*. Praha: F. Topič, 1924.
- FRAENKL, Pavel. *Milostné osudy v díle Fráni Šrámka*. In *Knížka o Šrámkovi*. Praha: Fr. Borový, 1927.
- GALÍK, Josef a kol. *Panorama české literatury: literární dějiny od počátků do současnosti*. Olomouc: Rubico, 1994.
- GÖTZ, František. *Dramatické dílo Fráni Šrámka*. *Divadlo* 3, 1952, č. 8/9, srpen/září.
- JUSTL, Vladimír. *Lyrické divadlo Fráni Šrámka*. *Divadlo* 11, 1960, č. 5, květen.
- KNAP, Josef. *Fráňa Šrámek*. Praha: Fr. Borový, 1937.
- LEHÁR, Jiří – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, s. r. o., 2020.
- KREJČÍ, František Václav. *Léto*. *Právo lidu* 24, 1915, č. 149, 1. 6.
- KREJČÍ, Karel. *Počátky Šrámkovy prózy*. In *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956.
- KRENN, Norbert. *Don Juan v červnu*. *Rozhledy* 15, 1905, č. 39, 24. 6.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Český román v čase "kamarádů svobody"*. *Bohemistika* 18, 2018, č. 2.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Satirický ohlas Šrámkova dramatického debutu*. In *Marginálie 1988/1990*, Praha: Památník národního písemnictví, 1992.
- NOVÁK, Arne – NOVÁK J. V. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995.
- OTRUBA, Mojmir. *Šrámkovo slovo a svět*. In *Modrý a rudý / Stříbrný vítr / Léto / Splav*. Praha: Nadační fond České knihovny, 2023.
- POHORSKÝ, Miloš. *Dvě kapitoly o Šrámkově próze*. *Česká literatura* 25, 1977, č. 2.
- PRAŽÁK, Albert. *Fráňa Šrámek prozaik*. In *Knížka o Šrámkovi*. Praha: Fr. Borový, 1927.
- RESLER, Kamill. *Buřiči a Stříbrný vítr: křížovky díla Fráni Šrámka*. Praha: Československý spisovatel, 1952.
- RUTTE, Miroslav. *Dvojjzvuk v díle Fráni Šrámka*. In *Knížka o Šrámkovi*. Praha: Fr. Borový, 1927.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1983.

Elektronické zdroje:

- BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. [online] In *Dějiny české literatury 4*. Praha: Victoria publishing, a. s., 1995. Dostupné z: <https://edicee.ucl.cas.cz/data/dejiny/hcl/dcl4/12.pdf> [6. 3. 2024]
- HAŠKOVEC, Prokop Miroslav. *Ejhle člověk*. [online] *Přehled 2*, 1903/04, s. 304. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:01717d44-3407-4ad3-a523-d5bca5a189b2?page=uuid:a2e757d0-5c66-11e8-be21-005056822549> [23. 3. 2024]
- KUDĚLKA, Viktor. *Čechovův přínos světovému dramatu*. [online] In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 31, 1982, č. D29, s. 105. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108387> [22. 3. 2024]
- NEUMANN, S. K., *Český spisovatel*. [online] *Anarchistická revue* 1, 1905, č. 3. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:45e65140-ae1d-11ed-826c-005056827e52?page=uuid:b62f7370-b569-11ed-9218-5ef3fcdaa9a7> [3. 2. 2024]
- PROCHÁZKA, Arnošt. *Hra o pubertě*. [online] *Moderní revue* 21, 1915, sv. 29, s. 139–140. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:e106c6c2-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:ad231ffa-435e-11dd-b505-00145e5790ea&fulltext=%C5%A1r%C3%A1mek> [20. 3. 2024]
- VODÁK, Jindřich. *Šrámkovo Léto*. [online] *Čas* 29, 1915, č. 372, 31. 5., s. 3–4. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:db3af890-b9f2-11e9-b44e-5ef3fc9bb22f?page=uuid:c818eb10-ba5a-11e9-b601-005056825209> [20. 3. 2024]
- VODÁK, Jindřich. *Umění, věda a osvěta. Opět román mládí*. [online] *Čas* 24, 1910, č. 105, 17. 4. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:20a514b0-7dd0-11e9-85ec-005056825209?page=uuid:2575ef80-7e45-11e9-828e-5ef3fc9bb22f> [4. 2. 2024]